

Tento učební materiál vznikl v rámci projektu *Inovace studijního programu Pastorační a sociální práce ETF UK (CZ.2.17/3.1.00/33279)* spolufinancovaného z prostředků Evropského sociálního fondu, státního rozpočtu České republiky a rozpočtu hlavního města Prahy.

Evropský sociální fond – Operační program Praha Adaptability
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

Specifické metody sociální práce

Základní pojmy a souvislosti

Smyslem a cílem sociální práce a sociální pedagogiky je pomáhat lidem při řešení (při nalézání řešení) jejich problémů a obtížných situací

Sociální deviace jsou příčinou, ale zároveň závažnými, často dramatickými důsledky (vyústěním) sociálních problémů lidí – jednotlivců, skupin, společnosti

Projevem sociálních deviací jsou např. různé formy násilí, kriminalita, šikana, závislosti, sebevraždy, prostituce, rasismus, bezdomovectví (označované jako sociálně patologické jevy) i problémy vyplývající z odlišnosti – problémy lidí s postižením, s odlišnou sexuální orientací a dalších menšin. Sociální deviace často vedou k **sociálnímu vyloučení**.

Termín sociální vyloučení vystihuje reálnou situaci osob či skupin, které jsou okolnostmi znevýhodněny. Důvody takového znevýhodnění jsou různé a často propojené, nejčastěji se uvádí věk, pohlaví, zdravotní stav a etnická příslušnost (modelovým příkladem nejvíce znevýhodněného je starší invalidní žena z romské komunity, která se dopustila krádeže, nebo jiného trestného činu). Mnohdy nejsou tito lidé nijak nebo zcela vinní svojí izolací, je mnoho faktorů, které se na vývoji situace podílejí, výsledek je ale vždy katastrofou nejprve pro člověka, který se vyloučeným stal, v konečném důsledku ale pro celou společnost. Zatímco pro sociálně vyloučeného jedince nebo skupinu tento stav znamená nejhorší životní podmínky, pro zbytek společnosti je pak existence sociálně vyloučené skupiny jednak důkazem její neúčinné solidarity (což z dlouhodobého hlediska posiluje společenský cynismus), jednak znamená i potenciální ohrožení stability společnosti, výbušnou situací (která vzniká vždy, když jsou určité skupiny obyvatel vystaveny mimořádně špatným životním poměrům).

Nad sociálními deviacemi se můžeme zamýšlet ve 3 rovinách:

- Seznamovat se a zkoumat konkrétní jevy
- Hledat obecné charakteristiky a souvislosti (důsledky, příčiny, prevence)
- Pokoušet se u hlubší reflexi (člověk, zlo, hodnoty, stav světa aj.)

Norma, normalita, sociální norma,

Lidé (jednotlivci i skupiny) jsou si podobní, mají mnoho společného, ale zároveň jsou odlišní, jedineční. Mají různé potřeby a zájmy, které se snaží uspokojovat. Různost zájmů a potřeb představuje potenciální konflikt. Společnost je systém, pro své fungování, pro rovnováhu potřebuje pravidla pro předcházení a řešení konfliktů. Od počátku lidské společnosti existují nežádoucí společenské jevy (násilí, vraždy, krádeže, incest a mnoho dalších) a společnost

hledá způsoby jak jim zabránit.

Existují i jiné systémy než lidská společnost - Vesmír, příroda, lidské tělo, technické systémy. Všechny mají svá pravidla, bez kterých nemohou existovat, plnit své funkce. Některá pravidla jsou jasně formulována, některá spíše tušíme a poznáváme. Některá sami tvoříme, jiná přijímáme.

Norma je pravidlo (předpis, zákon) sloužící pro zajištění fungování a rovnováhy. Normativní řád je soubor norem.

Společenský (sociální) řád je systém složený z mnoha subsystémů obsahujících různé druhy a skupiny norem (zvyky, obyčeje, mýty – „poselství“, náboženské, etické, právní normy, pravidla různých skupin), které se týkají našeho chování a jednání. Normy jsou důležité pro naše očekávání. Co já očekávám od druhých, co druzí očekávají ode mne.

Mezi normami a jejich uplatněním může existovat napětí. Přijímání společenských norem (dobrovolné, nucené) probíhá v procesu enkulturace, socializace.

Pro vynucení dodržování norem slouží sankce (sanctio = potvrzení, schválení)

Mohou být pozitivní (odměna), nebo negativní (trest), verbální, fyzické, ekonomické, aj.

Normy mohou být vnější (explicitně vyjádřené) nebo vnitřní (svědomí). Normy mají různý stupeň obecnosti (rozsah platnosti) a závažnosti.

Normy se mění v čase (pravěk, starověk, středověk, novověk, industriální společnost, postmoderní společnost), jsou také různé v různých zemích a oblastech (mnohoženství, drogy, zabití, rasové zákony, sexuální orientace).

Sociální norma je soubor institucionalizovaných nebo kolektivních očekávání a hodnocení určitých typů chování v určité sociální jednotce. Je syntézou řady časových a situačních rozhodnutí a hodnocení určitého problému nebo chování.

Sociální norma má složku (funkci):

- informační
- kognitivní
- emoční (ovlivňuje prožívání)
- hodnotící

Jak vzniká norma? Co je normální?

Normy a normalitu (to, co je normální – běžné, žádoucí) vznikají a jsou určovány různým způsobem:

Statistické pojetí normy;

Vymezení normy je závislé na četnosti nebo intenzitě posuzovaných projevů. Tento způsob je používán zejména tehdy, jestliže lze hodnocení kvantifikovat (změřit, číselně vyjádřit). Může jít o četnost určitého projevu (např. opakované konflikty s lidmi, konzum alkoholu, a jiných látek, odlišná sexuální orientace, IQ, věk) nebo jeho intenzitu (např. míra úzkostnosti, množství konzumovaného alkoholu jednou osobou za určité období, dosažený věk). Za těchto okolností jsme schopni rozlišit hodnoty průměrné a průměru vzdálené, případně zcela extrémní. Jestliže graficky znázorníme rozdělení četnosti jednotlivých hodnot sledovaného jevu, vznikne křivka, která přibližně odpovídá Gaussově křivce normálního rozdělení s jedním vrcholem a relativní symetrií. Svislá osa znázorňuje velikost (intenzitu) sledovaného jevu, vodorovná četnost výskytu jednotlivých hodnot. Ve středu (0) je nejčastěji se vyskytující hodnota. Základní ukazatele, které skupinu charakterizují a určují i hranice normy dané vlastnosti v této skupině, jsou průměr a směrodatná odchylka. Průměr představuje střední hodnotu sledovaného znaku. Norma se podle tohoto pojetí ztotožňuje s hodnotou, resp.

pásmem hodnot s největší četností. Míru variability určuje směrodatná odchylka, která je tím větší, čím více možných variant může daný znak nabývat. Přináší nám informaci, jak se jednotliví členové sledované skupiny mohou lišit. Obvykle normu netvoří pouze hodnota průměru, ale její hranice je vymezena dvěma směrodatnými odchylkami na obě strany od průměru (toleranční pásmo).

Zpravidla platí, že to, co je v daném společenství časté, není posuzováno jako abnormální. Tento přístup může vést k dezorientaci v hodnocení, protože mnohé projevy, např. agresivní jednání, konzum alkoholu aj. nelze zařadit do kategorie žádoucích projevů jen proto, že jejich četnost ve společnosti vzrostla.

Sociokulturní pojetí normy a normality

V praxi hodnocení normality závisí na komplexu norem a očekávání dané společnosti je sociokulturně podmíněné. Vyplyvá z tradic, způsobu života, přírodních, ekonomických, sociálních, kulturních, politických a dalších podmínek. Za normální bývá považováno to, co odpovídá běžným představám o plnění určité sociální role nebo o chování, které by bylo v dané situaci vhodné. Míra tolerance společnosti k odchylkám může být různá a může se v průběhu času měnit. Toto pojetí normality vyjadřuje vázanost společnosti na hodnoty a normy většiny (střední a vyšší sociální vrstvy), zbytek společnosti je nemůže podstatněji ovlivnit. Sociokulturní norma se odráží ve stereotypech postojů k odlišným lidem, jejichž chování bývá častěji posuzováno jako nepřijatelné a abnormální. Je tak hodnoceno proto, že se vymyká běžnému očekávání. Méně příznivě bývají hodnoceny všechny nápadné projevy, přestože nemusí být příznakem závažnější poruchy. Tento problém se objevuje při hodnocení jak lidí se zdravotním handicapem, tak sociokulturně odlišných lidí, např. příslušníků etnických, náboženských a jiných menšin, přistěhovalců, uprchlíků. Jeho příčinou bývá často nedostatek informací i rozdílné pojetí norem majoritní společnosti a různých minorit.

Mediální norma

Při vymezení sociokulturních norem a normality mají v současné době značnou úlohu média. To, co je opakovaně a často atraktivním způsobem prezentováno jako žádoucí nebo standardní se postupně stává normou. Příkladem může být jak sdělovací prostředky nežádoucím způsobem ovlivňují postoj k násilí. Násilné chování je velmi často prezentováno jako něco běžného, a tudíž i normálního. Nejde jen o nadměrnou frekvenci akčních filmů, které jsou zjevnou fikcí, ale také o pojetí zpravodajství. Asymetrické informace o dění ve společnosti (s převahou různých neštěstí a senzací) mohou vyvolat pocit, že násilí je normální. Zvyšuje se tak tendence k agresivnímu jednání, zejména u dětí a mládeže.

Norma jako ideál

Norma může být stanovena také jako cíl, ideál, kterého by bylo žádoucí dosáhnout, přestože v praxi neexistuje. Takové stanovení normy má především motivační charakter. Příliš vysoký, nereálný cíl má ale demotivující vliv.

Uvedené pohledy (nepředstavují ještě všechny vlivy a různá pojetí) ukazují, že vznik a tvorba – poznávání a stanovování norem je složitý, dynamický a multifaktoriální proces, který je třeba průběžně zkoumat a citlivě interpretovat a aplikovat.

Sociální deviace

Deviace je v obecném pojetí chápána jako jakákoliv odchylka od normální struktury nebo

funkce v přírodě nebo ve společnosti.

Má svoji kvalitu (čeho se týká), kvantitu (velikost), směr (pozitivní, negativní)

Deviace nepředstavuje vždy chybu, něco nežádoucího. Může mít neutrální hodnotu, nebo naopak může být žádoucí. Přesto většinou převládá negativní interpretace pojmu.

Sociální deviace se týkají sociálních vztahů a interakcí ve společnosti. Především jde o:

- Deviantní chování a jednání

Za deviantní společnost považuje také:

- Poruchy psychických funkcí
- Některé fyzické charakteristiky (postižení)
- Některé sociální charakteristiky (rozvedený/á, sirotek, nezaměstnaný, závislý, propuštěný z vězení atd.)

S nástupem změny paradigmatu (postmoderna) dochází i ke změnám postojů k neměnnosti norem.

Typologie sociálních deviací

1. Podle oblastí společenského života
etická, právní, ekonomická, politická, aj.
2. Podle povahy sankce, kterou je postihováno a která by měla vyjadřovat závažnost daného jevu nebo jednání..
3. Podle stupně rozšíření - výjimečná, epizodní, sporadická, častá, masová
4. Podle skupin a kategorií nositelů
mládež, “bílé límečky”, “underclass”, etnická nebo jiná menšina (náboženská, politická, biologická), vládnoucí skupina
příklady: extrémní feminismus, náboženský fundamentalismus, sekty, politický extremismus, radikální ekologická hnutí, hippie atd.

Absolutní a relativní pojetí norem, normativní a reaktivní pojetí sociálních deviací.

Absolutní pojetí norem předpokládá, že normy jsou platné za všech okolností, vždy a všude.

Relativní pojetí norem bere v úvahu vývoj a změny norem v závislosti na čase a měnících se podmínkách.

Normativní pojetí sociálních deviací charakterizuje deviaci na základě porovnání jevu (chování, jednání) s existující normou.

Reaktivní pojetí hodnotí jev (chování, jednání) podle reakce společnosti.

Tradiční teorie sociálních deviací spočívaly na neproblematičnosti sociálního řádu, na předpokladu “danosti” sociálních norem. Novější teorie vycházejí ze sociokulturní variability hodnocení jednotlivých aktů a jevů:

- deviace není danou vlastností určitých forem chování, ale je charakteristikou, kterou na ně klade veřejnost
- pravidla a normy nemají absolutní charakter, tzn. že neplatí předpoklad “absolutistů”, že normy - jsou stálé, jejich význam je jednoznačně určitý, jsou kompletně uspořádány pro všechny možné situace, jsou univerzální, nadčasové, jsou sankcionovány nezávisle na individuích (členech skupiny)
- deviace je funkcí vnímání a hodnocení určitých forem chování společenstvím, jehož se akt týká nebo jež je s ním seznámeno
- deviace je funkcí sociální kontroly, oficiální (tvůrců práva, realizátorů sankcí atd.) i neoficiální (veřejné mínění, skupinové hodnocení.)

Tato relativizace norem má své opodstatnění, má však svá omezení a neměla by vést ke stavu ohrožujícímu sociální fungování a v konečné podobě k rozpadu sociálního řádu.

Sociální reakce je ovlivněna pěti skupinami faktorů:

1. charakteristiky vlastního jednání – existence platnost norem v dané oblasti, délka a závažnost jednání, vztah ke společenským cílům
2. charakteristiky nositele (pachatele) – věk, pohlaví, etnická příslušnost, sociální postavení, profese, náboženství
3. charakteristiky reagujícího „publika“ (okolí) – rodina, skupina, dav
4. charakteristiky společnosti (širší okolí – prostředí) totalitní, demokratická
5. charakteristiky situace – válka, přírodní katastrofy

Reakce společnosti může být nesprávná, a to buď záměrně, nebo na základě nedostatečných nebo chybných informací. Následující tabulka ukazuje možné varianty:

Chování Společenská reakce	„Normální“ Konformní	Deviantní
Označené jako konformní	Konformita (1)	Skrytá deviace (2)
Označené jako deviantní	Falešné označení (3)	Zjevná deviace (4)

Kategorie (1) a (4) jsou jasné, očekávané

(2) Skrytá deviace – jednání není zaregistrováno, je považované za bezvýznamné, je zájem, aby se o něm nevědělo (politický, jiný)

(3) Falešné (nespravedlivé) označení - omyl, záměr

Deviantní akt, deviantní kariéra

Deviantní akt je vlastní projevení se sociální deviace, je podmíněno interakcí mezi nositelem a jeho okolím (prostředí, situace)

Z hlediska vývoje v čase má několik fází:

- Motiv
- Deviantní jednání
- Interpretace – označení jednání za deviantní
- Regulační opatření
- Vliv této reakce na nositele deviace

Podle motivu existují dva druhy deviantních aktů:

- Obranný je vyvolán pocitem ohrožení
- Dobrodružný vychází z potřeby pocitu vzrušení

Fáze deviantního obranného aktu:

1. Nastane ohrožující událost, situace
2. Vzniká silná emoce, stres, úzkost – tendence ke zkratkovitému jednání
3. Následuje výběr z řešení objektivně možných a subjektivně přijatelných

Fáze deviantního dobrodružného aktu:

1. Jednání se dostává do vědomí potenciálního devianta – informace, poznání.
2. Vzniká a rozvíjí se zvědavost, touha zkusit to.
3. Následuje akce a postupné přebírání nové role.

Deviantní kariéra.

Od epizodického (ojedinělého, náhodného) deviantního aktu může dojít až k deviantnímu

způsobu života. Záleží na osobní a sociální identitě, na vlivu prostředí a jeho reakcích. (Příklad „drogová kariéra“ od prvního kontaktu a epizodického experimentování, přes nadužívání a problémové užívání až k závislosti)

x

x

x

Většina nositelů sociálních deviací jsou lidé zároveň ohrožující a zároveň ohroženi. Znalost charakteristik nositelů, příčin a důsledků i postojů (reakcí) společnosti je důležitá pro řešení vzniklých problémů a situací a zejména pro jejich prevenci. Bludný kruh příčin a následků je nutno přerušit.

Příčiny sociálních deviací

Existence sociálních deviací - odlišného, většinou problematického a společností negativně hodnoceného chování a jednání - pochopitelně vyvolává otázky po jeho příčinách. Pochopení příčin sociálních deviací je důležité pro strategii a konkrétní formy sociální prevence, pro sociální politiku, sociální práci, pro pedagogiku a další pomáhající profese.

Sociální deviace představují širokou škálu jednání a chování od brutálních zločinů a jiných společensky vysoce nebezpečných aktivit až po různé osobní a skupinové odlišnosti společensky neutrální. Tomu také odpovídá velké spektrum příčin, které pro jejich různorodost lze poměrně obtížně kategorizovat

Každý čin, jednání, chování je vždy výsledkem množství faktorů a jejich vzájemné interakce.

Významnou roli hraje:

- osobnost aktéra (aktérů), která je sama složitým multifaktoriálním fenoménem,
- prostředí (přírodní, sociální)
- konkrétní situace, ve které se čin nebo jednání odehrává.

V souladu s chápáním člověka jako komplexu vzájemně se ovlivňujících faktorů biologických, psychologických, sociálních a spirituálních můžeme i příčiny sociálních deviací hledat v těchto oblastech našeho života. Existuje proto celá řada teorií a přístupů, které se příčinami vzniku sociálních deviací zabývají z různých hledisek.

Biologické teorie.

Biologické teorie vycházejí z předpokladu, že člověk je primárně determinován především biologicky, přičemž základ jeho konstituce je formován v procesu evolučního vývoje a určen dědičně. U deviantních aktérů podle těchto teorií existují specifické, odlišné biologické charakteristiky.

První příklady biologického přístupu objevíme již v antice, kdy existence nemocí, poruch temperamentu a „nemorálního“ chování byly odvozovány **z nerovnováhy tělních tekutin** (Aristoteles, Hypokrates, Galénos).

V 15. a 16. století se v Evropě zdůrazňoval vztah mezi **fyzionomií** (tělesnými znaky) a charakterem a chováním člověka. Bradavice, „oheň“ ve tváři, chybějící nebo přebývající prsty, tvar čela a další fyzické anomálie byly považovány za „Boží prst“. Pro jejich nositele měly často tragické důsledky.

Na sklonku 18. století zformuloval vídeňský anatom Franz Joseph Gall teorii zvanou **frenologie**. Ta přisoudila vládu nad většinou lidských vlastností - včetně protispolečenského chování - určitým oblastem mozku. Čím větší je daná regulační oblast v mozku, tím lépe je daná vlastnost vyvinuta. Velikost příslušné oblasti mozku podle Gallovy teorie ovlivňuje tvar a výstupky na lebce. Ještě v celém následujícím století se v mnohých věznicích pořizovaly sádrové odlitky hlav odsouzených, aby byly připraveny na nejrůznější měření a výzkumy

V 19. století rozvoj přírodních věd výrazně ovlivňoval i vědy o společnosti. **Pozitivistická**

kriminologie rozvíjející se v té době vychází z principů evoluční biologie. Zločinec je podle tohoto přístupu jedinec, jehož vývoj byl narušen a jeho abnormalita se manifestuje v oblasti tělesné, duševní i morální. Projevuje se tělesnými znaky i kriminálním chováním.

Cesare Lombroso, (1853 – 1909) italský vězeňský lékař předpokládal existenci tzv. „rozených zločinců“ (*Zločinný člověk*, 1876), kteří představují regresi na nižší stupně evoluce a organického vývoje. Vyznačují se atavizmy- (biologická rezidua předchozích stadií organického vývoje) a fyzickými stigmaty (abnormální chrup, asymetrie tváře, nadbytečné prsty, defekty uší a nosu apod.). Podle Lombrosa mají fyzické defekty přímý vztah k deviantnímu chování (alkoholizmu, sexuální deviaci, kriminalitě apod.) Obojí jsou důsledkem vývojové regrese, takže z přítomnosti fyzických defektů lze spolehlivě usuzovat na dispozice k deviantnímu jednání. Kromě rozených zločinců připouštěl Lombroso i jiné typy (zločinec příležitostný, emocionální, duševně nemocný, epileptický).

Na italský pozitivismus navázala ve Spojených státech amerických **kriminálně-antropologická škola**, podle které deviace vzniká v důsledku působení převážně negativních činitelů prostředí na jedince, kteří nejsou schopni tomuto tlaku úspěšně čelit a prosadit se v podmínkách boje o vlastní existenci

Z pozitivistických tradic rovněž vychází **konstituční typologie**, která se na základě zhodnocení souboru zděděných tělesných a duševních vlastností jedinců pokouší k jednotlivým tělesným typům přiřadit určité psychické vlastnosti, včetně sklonu chovat se deviantně (Kretschmer, Sheldon)

Ve Spojených státech se zejména v první polovině 20.století stávají populární **genealogické studie**, které se snaží dokázat, že inteligence a schopnost chovat se určitým způsobem je dědičně zakódována a že ji lze dovodit z rozboru osudů předků. Tyto teorie měly často rasistický podtext, nebo byly rasisticky interpretovány.

Při hledání příčin kriminálního jednání byla stále věnována pozornost **studiu mozku a jeho jednotlivých oblastí**. Sídlo agresivity bylo lokalizováno do oblasti čelních mozkových laloků. Ve třicátých čtyřicátých letech 20. století se rozšířila neurochirurgická metoda zvaná **lobotomie**. Při tomto zásahu bylo přerušeno spojení mezi čelními laloky a zbytkem mozku. Lobotomie měla učinit nebezpečné zločince méně agresivními, používala se i při léčení dalších psychických onemocnění, např. schizofrenie. Masově se lobotomie používala zejména ve státních nemocnicích v USA, kde se léčili hlavně chudí. Pacienti se po operaci zklidnili a byli lépe zvládnutelní. Zákrok však natolik ovlivnil jejich duševní život, že je nadále bylo jen stěží možno považovat za plnohodnotné lidské bytosti. Stali se strnulí, apatičtí, tupí (odborný název tohoto stavu je katatonie). Přestože v roce 1949 dostal objevitel lobotomie portugalský neurochirurg Antonio Egas Moniz Nobelovu cenu za medicínu, byla po několika letech lobotomie jako lékařská metoda zakázána. Dnes se lobotomie považuje za medicínské barbarství a dcera jedné z lobotomovaných pacientek organizuje petici za odebrání Nobelovy ceny jejímu autorovi.

Výzkumy ale dále pokračují a zaměřují se na zkoumání možností zavést do mozku elektrické čipy, které by ve vybraných oblastech působily stimulačně a tím pozitivně ovlivňovali fungování příslušné oblasti.

Od počátku osmdesátých let 20.století klasické biologické teorie ustupují pod vlivem rozvoje medicíny a moderní biologie (včetně etologie a sociobiologie) a konstituuje se komplexní disciplína **biokriminologii**, která se zaměřuje na fyzické aspekty psychologických poruch a onemocnění. Výzkum je zaměřen na studium genetických anomálií, na změny ve vývoji centrálního a autonomního nervového systému, na vztah mezi limbickým systémem a kriminalitou, na EEG anomálií, na biologickou podmíněnost poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), na studium biochemických faktorů. Na působení neuropřenašečů – dopaminu, serotoninu, noradrenalinu a dalších, na vliv léčiv na psychologii člověka a další

faktory.

Biologické teorie obecně (minulé i ty současné) spojuje přesvědčení o existenci biologické predispozice, která sama, nebo v kombinaci s jinými vlivy, může způsobovat deviantní jednání jednotlivce. Pro rozvoj deviantního jednání tak není určující výchova jedince a vliv sociálního prostředí, ale biologická podstata člověka, která determinuje jeho další vývoj. Základní otázkou biologických teorií je „kde je v člověku chyba?“.

Moderní teorie jsou ve svých tvrzeních daleko opatrnější než byly kategorické pohledy předcházejících koncepcí. Jejich současným rysem je akceptace a příklon k relativistickému pohledu, a to i přesto, že neustále vyzdvihují primární význam biologické determinace lidského jednání. Představa agresivního, brutálního maniaka s nízkým IQ a silnými atavistickými sklony také daleko lépe vyhovuje portrétu, který si o „typickém deviantovi“ vytvořila většina lidí. **Biologické přístupy není možno absolutizovat, člověk je však biologickým organismem, podléhá biologickým zákonům a biologická predispozice k určitému jednání je nesporná. Do jaké míry se tato predispozice naplní záleží na dalších faktorech.**

Psychologické teorie

Psychologické teorie za rozhodující faktor, který sociálně deviantní jednání vyvolává považují lidskou psychiku a duševní pochody člověka. Z hlediska psychopatologie je deviace považována za „nemoc“ a „abnormalitu“; za něco, co je třeba léčit a podrobovat kontrole lékařů.

V první polovině 20. století dominantní místo mezi psychologickými teoriemi kriminogeneze zaujímají **psychoanalytické koncepce**, vycházející z učení Sigmunda Freuda, které deviaci považují za projev zablokovaných a potlačených pudových sil. Freud bývá bohužel spojován výhradně se sexualitou a bývá mu zazlíváno, že na ni kladl přehnaný důraz. 1. světová válka byla pro Freuda velikým otřesem, který jej zasáhl jak profesně, tak osobně. Právě pod dojmem této tragédie začal zvažovat možnost destruktivních pudů, které nás nutí ničit a zabíjet. V roce 1920 nahradil libido termínem *eros* a jako protiklad k němu připojil *tanatos*. Zatímco *eros* je tvořivý, plodný, snaží se rozmnožovat a sjednocovat, *tanatos* naopak tíhne k umrtvení, k vytváření neživého z živého a k destrukci. Agrese je zde oddělena od pudu sebezáchovy a stává se autonomním zdrojem energie. Agrese je dle tohoto nového pojetí „zvnějšněním“ (externalizací) tanatu. Kdyby totiž jedinec podlehl volání pudu smrti, zničil by sám sebe, což můžeme pozorovat například u sebevrahů, nicméně *eros*, tedy pud života, se bude do poslední chvíle snažit této sebedestrukci zabránit, a tak dojde k tomu, že jedinec svou touhu po ničení a zmrtnění otočí ven, proti druhým a vnějšímu světu.

Z psychoanalytické tradice vychází celá řada koncepcí zaměřených na analýzu špatně uspořádané struktury psychiky individua či na problematiku psychoanalytické typologie osobnosti, včetně konceptu autoritářské osobnosti.

O integraci psychoanalýzy s behaviorismem se pokusila **teorie frustrace a agrese**, podle níž má člověk určité vrozené instinkty, které zásadním způsobem ovlivňují jeho vývoj. Společenské prostředí brání svobodným vnitřním projevům člověka, a tím u něho vyvolává frustraci, která uvolňuje agresivní a ničivé síly.

V padesátých letech vzniká ze spojení psychoanalýzy, neodarwinismu, genetiky a etologie **teorie vazby a mateřské deprivace**, podle níž je pro rozvoj člověka rozhodujících několik prvních let života, kdy se vytváří vazba mezi dítětem a matkou. Pokud je dítě zbaveno mateřské lásky, pak se může vyvinout v psychopatickou a deviantní osobnost.

Vznik a rozvoj deviantního jednání v závislosti na osobní morálce studuje **psychologie morálního vývoje**, která za devianty považuje jedince s nedostatečně rozvinutou úrovní

morálky.

Sociálně psychologické stanovisko spojuje se sociologickým poznáním psychologická **teorie sociálního učení**, podle které se každé, a tedy i deviantní lidské jednání rozvíjí zejména učením, a to na základě získané zkušenosti.

Z analýzy struktury osobnosti vychází i **psychiatrické koncepte psychopatické osobnosti**, kdy psychopatie není považována za nemoc, ale za poruchu osobnosti, její struktury a vývoje. Psychologický a psychiatrický výzkum v této oblasti vedl k vzniku řady manuálů a programů sloužících k identifikaci osob s deviantními rysy osobnosti.

I když psychologové obecně uznávají, že biologické a sociální prostředí determinuje duševní vývoj člověka, prioritní důraz kladou na psychologickou stránku vytváření osobnosti. Osobnost je jimi popisována a analyzována na základě určitých charakteristik, které mohou mít stránku jak vnitřní (projevující se zejména určitými osobnostními rysy a schopnostmi), tak vnější (určující projevy osobnosti navenek). Z hlediska etiologie deviantního jednání zaměřují psychologové svou pozornost zejména na studium poruch v emocionální sféře jednotlivce, nedostatečnou socializaci, deprivaci, slabě vyvinuté morální hodnoty či agresivitu. Pozornost však věnují i situaci a prostředí, které vedou nebo vyvolávají deviaci, zabývají se otázkou vlivu osobnostních faktorů na deviantní jednání a zkoumají vztah mezi různými druhy duševních poruch a deviací či kriminalitou.

Současné psychologické koncepte deviantního jednání se vyznačují jednak důrazem na **analýzu individuálních diferencních faktorů v deviantním jednání** (porušení normy je závislé na tom, zda očekávaný prospěch z tohoto porušení převáží očekávané náklady), jednak příklonem k **interdisciplinárnímu přístupu** a k integračním teoriím spojujícím biologické, psychologické a sociologické vědění s poznatky psychiatrické, sociální a policejní praxe.

Psychologické faktory významně ovlivňují vznik a průběh deviantního jednání, ale i tyto faktory je nutné chápat v kontextu působení dalších vlivů.

Ilustrující úvahy.

Začátkem sedmdesátých let uskutečnil Stanley Milgram experiment, při kterém zjistil, že více než 60% náhodně vybraných obyčejných slušných lidí bylo ochotno pod vlivem vědecké autority udělovat elektrické šoky o napětí až 450V bezbranné oběti (herci, který hrál roli vyučovaného a reakce na šoky jen předstíral). Tito jedinci nebyli nijak disponováni ke zlu, dostali se prostě do určité situace, a ta dokonala proměnu obyčejných lidí v pachatele zla.

V roce 1971 zasáhl Philip G. Zimbardo do dlouhotrvající debaty o tom, zda je naše jednání ovlivňováno především našimi osobnostními rysy, temperamentem, charakterem či strukturou naší motivace, anebo na ně spíše působí okolnosti a situace, do kterých se dostáváme nezávisle na naší vůli či na našich záměrech. Řídil experiment, jehož cílem bylo sledovat, jak se promítne do chování mladých a duševně zcela zdravých studentů buď zážitek ztráty svobody, anebo na druhé straně přijetí role nadřízeného dozorce.

Vlastní experiment probíhal následovně: Část dobrovolníků byla náhle zatčena a umístěna do simulovaného vězení, které bylo vybudováno ve sklepě Psychologického ústavu Stanfordovy univerzity. Vše probíhalo ve shodě s běžnou policejní i soudní praxí. Druhá skupina studentů byla postavena do role dozorců, kteří měli dohlížet na pořádek ve vězení a hlídat nebezpečné zločince. Přítomen byl po celou dobu lékař a dále ředitel věznice, kterým byl sám autor. Pokus byl plánován na 14 dnů, ale bylo nutno jej přerušit již po několika dnech. Vězňové se hroutili a dozorcí se stávali stále agresivnějšími a brutálnějšími a zneužívali svou moc. Sám Zimbardo v roli ředitele simulované věznice se přistihl, že po jejích chodbách chodí jiným krokem.

Dalším příkladem vlivu vnější situace na naše chování mohou být velké katastrofy, které zasáhnou davy lidí (záplavy, zemětřesení, hromadná neštěstí), kdy dochází k hromadnému neklidu a projevům chování tu s převažujícími rysy paniky (bezcílné pobíhání, křik, lomení rukama, rvaní oděvu, vlasů, skoky z výšky), tu agrese (znásilňování, rabování, zabíjení) či kriminálního chování obecně (keřasení, charitativní podvody, okrádání bezmocných, zločinné spekulace parazitující na neštěstí druhých).

Ti, kdo na takové projevy hledí zvenčí, si vždy znovu kladou otázku, jak je to možné. Kde se tolik zla najednou bere: je hyenismus vsutku zabudován do základů i jinak slušných lidí? Na poslední otázku si rovnou řekněme, že ano, ale nedávejme těmto základům hned na počátku licoměrně hodnotící znamení.

Lidská psychika je mnohvrstevná, formovaná v hlubinách přírodního vývoje nesčetnými, dnes těžko představitelnými podmínkami.

Za normálních okolností je světu nastavena jen její poslední, aktuální vrstva. Ta také řeší aktuální problémy a je pohříchu tenká, i když ne u každého stejně. Jak tenká je, o tom se přesvědčuje hlubinná psychologie při pokusech o sondáž spodních, často velmi zasutých vrstev. Právě v nich se mnohdy nacházejí zakopány příčiny (konflikty, traumata) poruch a příznaků zrcadlících se na povrchu a nedávajících bez bližšího ohledání smysl.

V reakci na náročné životní situace se v nás v určitém pořadí spouštějí hierarchicky uspořádané mechanismy jejich zvládání, a to vždy ve snaze konfrontovat hledané řešení s dosavadní zkušeností. Čím méně zkušenosti je k dispozici, tím méně „racionální“ a tím archaičtější vzorce chování přicházejí na řadu. A když už nezbyvá nic, spustí se bezcílné, nahodilé chování, které je vlastně jakousi snahou dostat se z neřešitelné situace jakkoli kamkoli, kde je náznak naděje nějaké řešení nalézt. Toto chování už není racionální a neodpovídá žádné dosavadní zkušenosti, neboť všechny dostupné prostředky již byly vyčerpány. Jde o „stav nouze“, který máme coby „puď sebezáchovy“ ve své biologické podstatě zabudován všichni. Vzdělání, průprava, kultura, morálka a víra na tom změni jenom hranici, které musí být dosaženo, aby se takové vzorce chování spustily. Někde na konci jsme na tom ale všichni prakticky stejně. Tváří v tvář mučení vlastního dítěte je schopen bez rozmyslu vraždit do písmene každý.

Lidská psychika má nadto svou, rovněž vícevrstevnou, sociální dimenzi, pro kterou platí podobné zákonitosti. Při překročení určitého množství jednotlivců ve vymezeném prostoru dojde ke změně chování, způsobované mimo jiné nárůstem anonymity, a tedy snížené individuální zodpovědnosti za vlastní projevy. Anonymní projevy jsou vždy rychleji zbaveny civilizačního nánosu než takové, za kterými jsme individuálně rozpoznatelní, či pod které se musíme podepsat.

„Léčbou“ již nastalého rozvratu jsou pak nakonec již opravdu pouze opatření stejně brutální jako podmínky, které rozvrat vyvolaly: stanné právo a nulová tolerance: Ruku v ruce s nimi musí však přicházet naděje a skutečná pomoc materiální i duchovní.

Sociologické teorie

Zatímco biologické a psychologické teorie deviace vycházejí z analýzy individua, sociologický přístup zdůrazňuje rozhodující vliv společnost při vzniku sociálních deviací i při definování toho, co je a co není deviantní jednání. Deviace z pohledu sociologického představuje hrozbu celé společnosti. Nekonformní chování, které je v rozporu s těmi pravidly, jež uznává většina, představuje hrozbu sociálnímu řádu, a tím i nebezpečí pro sociální stabilitu celku. Porušení jakýchkoliv sociálních norem tak vede k deviaci, která v konečném důsledku může rozložit daný sociální řád a způsobit destrukci celé společnosti.

Sociologie přistupuje ke zkoumání sociálních deviací a kriminálního jednání ze dvou hledisek. První má shodné body s biologickým a psychologickým přístupem a primárně se

zabývá etiologií, tj. otázkou, **proč k deviaci došlo** a jaké sociální síly způsobily, že se jedinec dopustil deviantního či protiprávního jednání. Druhý přístup spíše než otázka vzniku deviantního jednání budou zajímat **postoje společnosti a pravidla, která jsou porušována**, proč jisté chování, rysy či osoby jsou tradičně spojovány se stigmatizací, odsuzováním a trestáním.

Historicky nejstarší sociologický přístup ke zkoumání deviantního jednání představuje **teorie anomie**, která vychází z pojetí sociální patologie, tedy představy, že podobně jako existují zdraví a nemocní lidé, tak existují i zdravé a nemocné společnosti (Emile Durkheim). Stav anomie je stav společnosti, ve které jsou oslabeny nebo přestávají platit společenské normy, je oslabeno kolektivní vědomí a sociální kontrola a lidé mohou bez zábran prosazovat své individuální zájmy. Jde o období prudkých společenských změn, období válek, revolucí, přírodních katastrof aj.

Z konceptu anomie vychází i řada **strukturálních teorií deviace**, které původ deviace vysvětlují z hlediska pozice, kterou jednotlivci nebo skupiny zaujímají ve struktuře společnosti.

Sociálně patologické pojetí chápání deviace je i vlastní **teorii sociální dezorganizace**, pro kterou jsou sociálně deviantní jevy problémy především velkých městských aglomerací (speciálně okrajových sídlišť). Deviace je považována za produkt dezorganizovaného městského prostředí.

Teorie kulturního přenosu zdůrazňuje vliv výchovy a dalších forem předávání vzorců chování v rodině i v širším společenském prostředí.

Na sklonku šedesátých let se v etiologii deviantního jednání začíná prosazovat **teorie sociální kontroly**, která se předcházející směry (zejména teorie anomie, subkultury a sociální dezorganizace) pokouší spojit s **teorií sociálního učení**. Teorie sociální kontroly předpokládá, že i když k porušení norem existuje obecně velice silná motivace, většina lidí se nechová deviantně v důsledku existence sociální kontroly. K porušení konvenčních norem dochází teprve

tehdy, když je tlak sociální kontroly slabý nebo narušený. K deviantnímu jednání vede i příliš silná sociální kontrola, která nutí jedince pravidla obcházet a hledat různé formy protestu a úniku. (Viz analogie s liberální a autoritativní výchovou).

Druhá skupina sociologických teorií na deviaci či deviantní jednání nenahlíží jako na určitý specifický typ chování, ale spíše je toto jednání analyzuje z pohledu porušení sociálních pravidel. Pozornost je tedy zaměřena na postoje a reakce společnosti, na to, proč určitá pravidla jsou zdůrazňována, kdo tato pravidla vytváří, proč vytváří zvláště tato pravidla, proč dochází k porušování zpravidla pouze určitých norem, proč zejména určité osoby (nebo určité typy) jsou vězněny a trestány a jaké sociální důsledky vytváření pravidel a jejich vynucení vyvolává. Tento přístup vychází z reaktivního pojetí sociální deviace, zatímco první skupina teorií odpovídá spíše pojetí normativnímu.

Etiketizační a interakcionistické teorie se zaměřují nejenom na tvorbu pravidel, ale především na reakci, kterou vyvolává jejich porušení. Ve srovnání s jinými koncepcemi tyto přístupy kladou důraz zejména na definování deviace, vlastní vytváření morálních definic, publikum, které jednání posuzuje, vnitřní svět deviantů a stigmatizaci.

Teorie konfliktu soustřeďuje pozornost zejména na tvorbu pravidel trestního práva. V centru analýzy teorie konfliktu stojí zejména fenomén moci a mocenských skupin a institucí, zformovaných k vynucení dodržování trestně právních norem.

Od druhé poloviny osmdesátých let 20. století můžeme v oblasti sociologického zkoumání deviantního jednání vidět pozvolnou tendenci o integraci jednotlivých sociologických

koncepti a snahu o vytvoření jak multipluralitní integrativní teorie, tak i o interdisciplinární přístup, aplikující poznatky různých humanitních disciplín na studium jednotlivých aspektů projevů sociální deviace.

Jednotlivé teorie se zaměřují na dílčí aspekty problému, ale pouze jejich spojením (kombinací) dostaneme reálnější obraz konkrétního jevu, situace

Sociologické teorie příčin sociálních deviací se pokoušejí analyzovat vliv prostředí – společnosti, její struktury, jejího fungování, sociálních norem a kontrolních mechanismů, postojů a reakcí společnosti. Spolu s biologickými a psychologickými teoriemi vytváří složitý soubor vlivů, které se podílejí na vzniku a vývoji deviantního jednání jednotlivců a sociálních skupin.

Domácí násilí

Pojem - Domestic violence

Definice: Mužské násilí proti ženám v heterosexuálních vztazích - (nutno rozšířit o násilí žen proti mužům a o násilí v homosexuálních vztazích)

Obecnější definice: Násilí v partnerských vztazích.

Ženy vzhledem ke svým vlastnostem a specifické roli tvoří samozřejmě převážnou část obětí domácího násilí.

Relativnost pojmu násilí: - individuální hodnocení

- historicko-kulturní kontext

Problém svobody a lidských práv

Extremní feminismus

Příklad:

Sandra byla vdaná deset let, a více než šest let se na ní manžel dopouštěl násilí. Začalo to týráním emocionálním. Muž ji neustále ponižoval, zakazoval, aby se stýkala se svými přáteli, nedával jí dostatek peněz na domácnost. Pomalu ztrácela zbytky svého sebevědomí. Tehdy ji manžel začal ubližovat víc. Příležitostně Sandru bil, vždy tak, aby to nebylo druhý den vidět. Nikdy nevěděla, kdy ji znovu napadne, a tak žila ve stavu permanentního strachu. Žila ze dne na den a její myšlenky a dlouhodobé plány se vytratily. Poté, co jí muž jednou velice ublížil, našla odvahu a požádala o radu a pomoc místní organizaci pro bezdomovce. Tam Sandře řekli, že ji nemohou ubytovat, protože ztráta obydlí nebyla jejím prvořadým problémem. Na policii se nikdy neobrátila a tak nezískala soudní rozhodnutí ve svůj prospěch. Odrazena prvním neúspěchem se vrátila domů. Její život pokračoval dál v neustálém sledu strachu a bolesti.

Formy:

- ponižování, urážení
- sexuální útoky
- fyzické napadání
- citové ubližování, zraňování
- ekonomické omezování či zneužívání
- sociální izolace

Různost nejen z hlediska forem a intenzity, ale také:

- doby trvání (jednorázové, opakované, dlouhodobé)
- doby vzniku

- typu vztahu - manželství (vč. dětí), jiný vztah

Příčiny:

- osobnost pachatele (agresivita, psychopatie, deprivantství)
- osobnost oběti
- změna ve vztahu - ochladnutí, projev různých zájmů, rozvod (nový partner), handicap, dynamika
- sociální událost - handicap, nemoc, závislost, nezaměstnanost, jiná frustrace
- historicko-kulturní vliv

Obtížnost odhalování:

- policie (?)
- přátelé a známí
- lékař, zdravotnické zařízení
- kněz
- ženské spolky
- specializované instituce
- linky bezpečí, důvěry
- sociální pracovníci

potřeba - umění naslouchat - výcvik

Problém řešení: - obtížnost zrušení vztahu

(citová vazba, děti, strach ze stigmatizace, ekonomická situace, bydlení)

Stav oběti:

Oběti domácího násilí bývají podrobeny zavražďování fyzickou, duševní nebo slovní agresí.

Následky takového jednání mohou být:

- strach
- extrémní stres, trauma
- zničená sebeúcta
- deprese a úzkost
- osamění a závislost
- sebeobviňování a pochybování
- nejistota a nevyrovnanost
- pocit viny
- zhoršená schopnost rozhodování
- pocity beznaděje a bezmocnosti

Důsledky:

- fyzické
- psychické
- materiální (ekonomické)
- sociální (byt, zaměstnání, ztráta statusu)
- děti

V rodinách, kde jsou ženy zneužívány svými manžely, stávají se druhotnými oběťmi také děti, které se staly svědky domácího násilí. Některé výzkumy uvádějí, že dopad tohoto násilí na děti může být velmi rozsáhlý. Tyto studie tvrdí, že děti mohou prožívat řadu vývojových poruch, které se projevují v jejich chování, citech a v přizpůsobivosti. Proto je nutné zkoumat chování dítěte dříve, než se něho projeví dlouhodobé následky domácího násilí. Když matka odejde před násilím, ochraňuje tak i své děti. Nicméně odchod může být pro děti velmi složitý, neboť musí opustit svou školu a své blízké okolí. Mohou být zmatené a rozčilené ze změny vztahu mezi otcem a matkou. Rodina může trpět ekonomickými těžkostmi a společenským odcizením. Děti mohou potřebovat zvláštní pomoc.

Pomoc:

- Materiální pomoc - bezpečné bydlení, péče o dítě, přístup k veřejným službám
- Duševní podpora - rady (krátko- nebo dlouhodobé), vedení k rozhodnosti, k sebeoceňování a k sebedůvěře, kurzy o výchově dětí, skupiny vzájemné podpory
- Právní pomoc týkající se - dětí a jejich opatrovnictví, majetku, finanční podpory, sociální podpory

Krizová centra, azylové domy:

Ženy potřebují umožnit přístup k střediskům řešícím krizovou situaci. Služby takovýchto středisek zahrnují:

- krizové zásahové týmy
- krizové telefonní linky
- možnosti ubytování v krizové situaci
- dopravní spojení
- zákony dovolující přemístit buď oběť nebo pachatele z jejich domova

Zaměstnanci krizových zásahových týmů (mohou se skládat i z dobrovolníků) musí být speciálně vyškoleni, jak reagovat na domácí zneužívání.

Efektivní zásah v krizové situaci spočívá v:

- zajištění bezpečnosti oběti
- vyslechnutí příběhu a projevení důvěry (pro posílení oběti je důležité, aby jí pracovníci věřili)
- zajištění odpovídající formy pomoci a podpory

Týrání a sexuální zneužívání dětí

Poznámka na úvod:

Agresivita a sexualita - dva nejzákladnější instinkty živých organismů, bez nich nelze přežít.

Freud: - pud k životu

- pud ke smrti

Zároveň dvě "biologické bomby" v člověku, jsou propojeny s psychickou oblastí – emocemi. Zvládnutí rozumem často neúspěšné.

Oddělení od přírody - vznik a vývoj "ega", civilizační trend - potlačování a deformace přirozeného chování.

Historie

Týrání a zneužívání dětí existovalo vždy - v posledním století se s tímto jevem setkáváme častěji:

- celkový nárůst agresivity
- větší pozornost lidským právům

1962 - USA - Battered child syndrom
1974 - USA - zákon o zneužívání dětí
1989 - Úmluva o právech dítěte (ČSFR - 1991)
1971, 1981, 1991 - Mezinárodní konference v Praze - prof. Dunovský

CAN - Child Abuse and Neglect Syndrome

Definice:: Jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele nebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte - případně způsobuje jeho smrt. (Dunovský)

Příčiny

rodiče (vychovatelé):

- porucha osobnosti - charakterové, emocionální
- jiná deviace - závislost - alkohol, drogy, prostituce aj.
- vlastní zkušenost z dětství
- ekonomické a sociální podmínky: nadbytek, ekonomická nouze, kariéra, podnikatelé, nezaměstnanost
- vztah rodičů k sobě navzájem - rozvod

dítě:

- nechtěné dítě
- slabé, handicapované
- jinak odlišné - nespĺňuje představy rodičů
- dítě v náhradní rodičovské péči

Formy:

- fyzické
- sexuální
- psychické
- sociální
- systémové

Týraných dětí je čtyřikrát víc. „Péče“ rodičů jich ročně zabije 50

Statistiky jsou alarmující: za posledních 10 let přibýlo surově bitých dětí čtyřnásobně, psychicky týraných je dvanáctkrát víc. Ročně úřady řeší zhruba dva tisíce případů. 50 dětí za rok „péči“ rodičů nepřežije.

Varovná čísla nutně neznamenají, že jsou dnešní rodiče čtyřikrát surovější, na víc případů se dnes přijde. Ale i tak jich zůstane stále mnoho neodhalených. Svě děti přitom týrají nejen alkoholici a sociálně slabší lidé, ale i vysokoškoláci.

Pomoc dítěti

Co dělat, když máte podezření, že někdo ve vašem okolí týrá dítě? J.

-okamžitě informovat pracovníky odboru péče o děti na příslušném **městském úřadě**
- pokud se případ stane o víkend nebo večer, je nutné zavolat **městskou nebo státní policii**;
ta má kontakt na sociálního pracovníka, který s policisty k případu dorazí

-nahlášení na úřad nebo policii, že máte podezření, že někdo týrá dítě, je možné i **anonymně**

Jak poznáte, zeje ve vašem okolí týráno dítě?

- častý a opakovaný **křik a pláč** dítěte
- dítě se často **straní kolektivu**, nemluví s nikým, nezapojuje se do her, krčí *se* v koutě
- u týraného dítěte bývá patrný výrazný strach, nebo naopak **nenormální závislost** na osobě, která dítě týrá

Zdroje rozpoznávání týrání u dítěte

1. Sdělení dítěte

Týrané dítě se s ubližováním svěřit málokdy. Především proto, že je mu vyhrožováno, ale i proto, že chrání rodiče. Navíc má zkušenost, že se mu většinou nevěří.

2. Sdělení třetí osoby

Děti se se svým trápením svěřují především svým kamarádům, proto je nutné každé jejich upozornění a vyjádření obavy brát vážně.

3. Výchovné prostředí dítěte

- časté konflikty mezi rodiči s užitím násilí, předchází hlášení o špatném zacházení s dítětem včetně záznamů na sociálním úřadě či na policii
- závislost na drogách nebo na alkoholu u jednoho nebo obou rodičů
- nepříznivá finanční situace v rodině, nezaměstnanost rodiče
- vysoká pracovní zátěž obou rodičů,
- neúplná rodina nebo tzv. doplněná rodina s nevlastním rodičem
- probíhající rozvod, časté střídání rodičovských postav a další...

4. Změny v chování dítěte

- celková stísněnost a nezáměr o dění kolem
- zvýšená opatrnost v kontaktu s dospělými
- úzkost a vyděšené reakce v přítomnosti konkrétních dospělých osob nebo v situaci, kdy je dítě s dospělým
- vyhýbání se školním a mimoškolním aktivitám
- nápadně lhostejné postoje, které jsou vyjádřené výroky typu „mně je to jedno“
- agresivní napadání a šikanování vrstevníků, zvýšená citová dráždivost a agresivní projevy na sebemenší podněty
- potíže se soustředěním a zhoršení prospěchu ve škole, váhání s odchodem domů po vyučování, neomluvené absence ve škole
- odmítání jídla nebo přejídání
- sebepoškozování
- útoky z domova

5. Znamky na těle dítěte

- opakovaná zranění včetně zlomenin
- modřiny
- řezné rány
- otoky částí těla, například rtů, tváří, zápěstí
- stopy po svazování
- otisky různých předmětů na těle
- otisky dlaně a prstů
- stopy po opaření nebo popálení cigaretou
- a další...

CSA - Child Sexual Abuse (specifická forma CAN)

Definice.: Nevhodné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, aktivitě, chování

Formy:

- kontaktní
- nekontaktní
- komerční využívání: - dětská prostituce, převoz a prodej dětí k sexuálním účelům
- dětská pornografie

Sexuální deviace - pedofilie, infantofilie, efébofilie

Způsob tělesného kontaktu

Věková diskrepance

Ilustrace – výsledky výzkumů

60% žen a 30% mužů zažilo v dětství nějaký sexuální atak (nejde vždy o zneužívání)

Rakousko - 25 % dívek do 16 let uvádí, že bylo pohlavně zneužíváno

Holandsko - 30% žen (z toho - 25% incest)

Velká Británie - 10% žen

Sexuální zneužití chlapců - ČR - 10-15% chlapců do 18 let

Odlišnost - větší surovost, méně incestu

Fakta - ČR - Dětské krizové centrum

Znásilnění nezletilých dívek 25-65 ročně

Další pohlavní zneužívání

1991 - 767 vyšetřených případů

1995 - 79 vyšetřených případů tj. 0,046% dětské populace

Odhad vzhledem k latenci:

CAN = 1 - 2%, CSA = 0,4 - 1%

Fáze pohlavního zneužívání:

- utajování
- bezmocnost
- přizpůsobení
- opožděné, konfliktní, někdy nespravedlivé odhalení
- odvolání výpovědi

Trestní postih

1. věk

2. problém "svedení"

3. sex. kontakt z pozice autority

Věková hranice legálního pohlavního styku

Historie - původně velmi nízká hranice 10-12 let (18.,19. stol.)

20. st. znamená posun (zvýšení)

14 let – 46% zemí Různé sazby

15 let – 67% zemí Francie 2 roky

16 let - 98% zemí Norsko 21 let

Týrání a zneužívání starých lidí

EAN –Elder Abuse and Neglect

Existuje pět základních forem zneužívání:

- fyzické týrání: na příklad bití, fackování, pálení, strkání, odpírání nebo nucení nadměrného množství léků či nesprávného druhu léků;

- psychologický nátlak: na příklad nadávání, křik, zastrašování, svalování viny, ignorování nebo ponižování;
- finanční zneužívání: na příklad nelegální nebo neoprávněné používání osobního majetku, finančních prostředků, důchodů či jiných cenností;
- sexuální zneužívání: když je na příklad určitá osoba nucena účastnit se nějaké sexuální aktivity bez jejího souhlasu, a to v jakémkoliv vztahu;
- zanedbání péče: na příklad v případech, kdy je určité osobě odírána strava, teplo, oblečení, pohodlí nebo životně nezbytné léky.

Starý člověk může trpět následky buď pouze jedné formy zneužívání, případně může prožívat současně několik forem zneužívání.

Kdo je zneužíván?

Zneužívání může zažít na vlastní kůži každý starý muž nebo žena, a to bez ohledu na své sociální postavení nebo sexuální zaměření. Ke zneužívání může docházet v každém kulturním prostředí. Staří lidé mohou být zneužíváni osobou, která o ně pečuje. Staří lidé mohou naopak zneužívat či týrat osoby, jež o ně pečují

Existují i případy vzájemného zneužívání mezi starými lidmi.

Starší lidé mohou zažívat zneužívání či týrání rasistické povahy.

Kdo zneužívá?

Partner, dítě nebo příbuzný.

Přítel nebo soused.

Dobrovolný pracovník.

Pracovník zdravotní, sociální či jiné služby, ve vlastním bytě nebo domě, domě s pečovatelskou službou, v domově důchodců, v nemocnici, v LDN.

Proč k tomu dochází?

Ke zneužívání dochází z řady důvodů a jeho příčiny nejsou plně objasněny. Výzkum ve Velké Británii byl zatím jen omezený, ve větším měřítku proběhl v USA.

Identifikovány byly následující rizikové faktory, jež lze spojovat s fyzickým a psychologickým zneužíváním (v každé dané situaci se může vyskytovat jeden či více takových faktorů):

- společenská izolovanost: zneužívané osoby obvykle mívají méně společenských kontaktů než lidé, kteří zneužíváni nejsou;
- existují známky špatné kvality dlouhodobých vztahů mezi zneužívanou osobou a trýznitelem;
- existují známky dřívějšího násilí v rodině, trýznitel mohl být v dětství zneužíván;
- trýznitel je závislý na zneužívané osobě, která mu poskytuje ubytování, finanční a citovou podporu;
- trýznitel má problémy s duševním zdravím, nemá v pořádku osobní život, má problémy se závislostí na drogách nebo alkoholu.

Mimo uvedených známých rizikových faktorů může pravděpodobnost výskytu zneužívání podporovat celá řada dalších faktorů. Jde hlavně o případy, kdy:

- starý člověk trpí nemocí, jako je demence či Parkinsonova choroba, která má negativní vliv na jeho intelekt, paměť nebo fyzické funkce a zapříčiňuje nepředvídatelné psychologické či fyzické chování;
- starý člověk má potíže s komunikováním v důsledku poruch sluchu, zraku nebo řeči;

- starý člověk má problémy s chováním nebo u něj dochází k zásadním proměnám osobnosti, v důsledku čehož se chová agresivně, nesoustředí se či opakuje se;
- starý člověk vyžaduje nebo potřebuje takovou úroveň péče, která přesahuje schopnosti opatrovníka;
- v rodině dochází k nečekaným nebo negativním změnám;
- opatrovník byl donucen v důsledku své opatrovatelské činnosti výrazně změnit styl svého života;
- opatrovník je izolovaný a schází mu další vztahy a kontakty, jež by mu poskytly společenské, fyzické a emocionální uspokojení a podporu;
- opatrovník má ještě jiné - konfliktní - povinnosti nebo finanční problémy;
- nastávají potíže v důsledku obrácené úlohy v rodině, na příklad otec či matka se stávají závislým na synovi nebo dceři;
- opatrovník nenachází odpovídající pomoc či podporu od institucí

Známky možného zneužívání

Na možnost zneužívání nebo zanedbávání starých lidí může poukazovat celá řada indicií. Žádná z nich nemusí znamenat, že ke zneužívání skutečně dochází, představují však určité podezření.

Obecné příznaky:

- znesnadňování přístupu ke starému člověku;
- nemožnost hovořit se starým člověkem o samotě, já musím být přítomná;
- izolování starého člověka v jednom pokoji domu;
- žádosti o pomoc u mnoha agentur nebo časté přechody od jedné agentury ke druhé;
- opakované návštěvy praktického lékaře nebo úrazové pohotovosti, zvláště v případech, kdy nedošlo ke změně stavu, a z lékařského hlediska k tomu tedy nejsou žádné důvody;
- odmítání sociálních služeb;
- několik nevysvětlitelných nebo opakovaných pádů nebo poranění.

Fyzické příznaky:

- četné podlitiny včetně poranění na chráněných částech těla - na příklad na vnitřní straně stehen či v podpaží, případně pohmožděniny v různém stadiu hojení;
- nevysvětlitelné zlomeniny;
- vředy a boláky na pokožce;
- nedostatečné či nadměrné používání léků;
- nevysvětlitelný úbytek tělesné váhy;
- zanedbaný vzhled (na příklad neholení, či nevhodné a špinavé oblečení);
- znečištěná nebo mokrá postel.

Psychologické příznaky:

- osoba, o kterou je pečováno, je v depresi, vyděšená, uzavřená, poplašená, úzkostlivá či agresivní;
- starý člověk se cítí izolovaný;
- nevysvětlitelné a neočekávané změny v chování.

Finanční příznaky:

- nevysvětlitelné výběry s osobních účtů;
- nevysvětlitelná finanční nouze i přes dostatečný příjem;
- mizení finančních prohlášení, dalších dokumentů a cenností, včetně šperků;
- neschopnost starého člověka vysvětlit, jak nakládá se svými příjmy;

- nezaplacené pohledávky;
- neochota ze strany rodiny, přátel a dalších o disponujících příjmy starého člověka zaplatil jeho stravu, oblečení atd.

Sexuální příznaky:

- bolest, píchání nebo zranění v oblasti anální, genitálií či břicha
- obtížná chůze nebo sezení v důsledku bolesti v oblasti genitálií;
- pohmožděniny nebo krvácení na vnějších pohlavních orgánech;
- potřhané, potřísněné nebo zakrvácené spodní prádlo;
- pohlavní nemoc

Kriminalita, násilí, pachatelé, oběti, vina a trest.

Kriminalita

Pojem, struktura, dynamika, příčiny

Kriminalita (zločinnost, trestná činnost) je sociálně patologickým jevem, který narušuje harmonický vývoj společnosti, je pro společnost dysfunkční a společensky škodlivý. Kriminalita narušuje základní pravidla společenského řádu a lidského soužití, působí společnosti i státu značné materiální a nemateriální škody, obětem způsobuje škody fyzické, psychické a společenské, ve společnosti vyvolává atmosféru strachu, nejistoty a nedůvěry. Kriminalita je multifaktoriální jev, má společenské i osobnostní charakteristiky, sociologické, psychologické, trestně právní aj.

Z hlediska **legálního pojetí** je kriminalita souhrn činů, které porušují právní normy společnosti na konkrétním území (státu) v konkrétním čase.

Sociologické pojetí kriminality je širší a méně přesné. Zahrnuje společensky nebezpečné, ohrožující, protispoločenské (antisociální) činy, společností odmítané, které ale z hlediska platného práva nemusí naplňovat skutkovou podstatu trestného činu. (Prostituce, šikana, některé formy domácího násilí aj.)

Informace o legální kriminalitě získáváme ze statistik orgánů činných v trestním řízení (policejní statistika, justiční statistika). Prostřednictvím těchto statistik získáváme informace pouze o **kriminalitě zjevné (registrované)**, tj. té, která vyšla najevo a byla proto evidována v oficiálních statistikách. Jde tedy jen o část **kriminality skutečné**. O další části spáchané trestné činnosti se orgány činné v trestním řízení nedozví, a proto nemůže být registrována v oficiálních statistikách. Jde o **skrytou (latentní) kriminalitu**. Míru latentní kriminality (tj. jaká část skutečné kriminality nevyjde najevo a není tedy registrována) ovlivňuje zejména intenzita formální a neformální kontroly, tolerance poškozených a úroveň právního vědomí občanů. Je zřejmé, že tato míra se u jednotlivých trestných činů podstatně liší. (Obtížnost odhalení, neochota oběti nebo veřejnosti ohlásit daný čin atd.)

Statistika Ministerstva spravedlnosti ČR (justiční statistika) zahrnuje statistiku státních zastupitelství a soudů. Obsahuje údaje o známých pachatelích, včetně pachatelů, u nichž došlo k odložení věci před začátkem trestního stíhání, např. z důvodu amnestie, nepřičetnosti či nedostatku věku), obžalovaných osobách a pravomocně odsouzených osobách. Vedle počtu osob je evidován i počet trestných činů. Statistika eviduje též způsoby vyřízení věci a strukturu uložených trestů a ochranných opatření.

Informace o sociologické kriminalitě se získávají z nejrůznějších zdrojů – výzkumné studie, informace ze škol, zdravotnických zařízení, organizací poskytujících psychosociální služby aj. Při používání statistik a dalších údajů o kriminalitě (zejména těch, se kterými se setkáváme ve

sdělovacích prostředcích) je proto důležité rozlišovat zdroje údajů.

- celková kriminalita
absolutní počet trestných činů za sledované období
$$\text{relativní - index kriminality} = \frac{N \text{ (počet evidovaných trestných činů)}}{10\,000 \text{ obyvatel trestně odpovědných}}$$
- dynamika – vývoj v čase
- struktura kriminality
podle druhů trestných činů (§ TZ)
podle území - Praha, ostatní regiony (kraje)
podle pachatelů - pohlaví, věk, státní příslušnost, prvopachatelé, recidivisté

Pohlaví

Kriminalita žen je tradičně nižší – 8 - 10% celkové kriminality
světově stoupající tendence - mění se postavení ženy
nerovnoměrný podíl žen u jednotlivých druhů kriminality
více majetková (podvody), méně násilná (výjimka vražda novorozence)

Věk

děti do 15 let - není trestní odpovědnost - problém snížení hranice
mladiství - 15-18 let
mladí dospělí – 18-24 let
podíl dětí a mladistvých na celkové kriminalitě roste, zvyšuje se brutalita a
závažnost trestných činů.

Informace o evidované kriminalitě v roce 2003

(pramen: MV ČR)

Celková kriminalita 357 700

1. <u>Majetková</u>	253 000	3. <u>Mravnostní</u>	1 800
krádeže prosté	166 000	znásilnění	646
krádeže vloupáním	69 000	pohl.zneužívání	890
2. <u>Násilná kriminalita</u>	27 300	4. <u>Drogová kriminalita</u>	3 800
vraždy	232		
úmysl.ubl.na zdraví	6 8005.	5. <u>Rasová kriminalita</u>	250
loupeže	5 500		

Podrobnější informace o trendech a struktuře kriminality v ČR v posledních letech obsahuje následující příspěvek

Příčiny kriminality

Podrobněji bude téma probráno v kapitole *Teorie vzniku sociálních deviací*, vč.

Již teď je ale možno upozornit na některé vlivy:

Situace ve světě

Situace v ČR - transformace

Důsledky civilizačních trendů moderní společnosti- globalizace

- problémy ekologické, ekonomické, sociální, politické,
- mísení kultur - migrace z chudého „jihu“,

- Evropa „multikulturní směs“
- vzrůst extremismu
 - informační tlak, masmedia, reklama
 - kulturní mezera - zaostávání morálky za vědou a technikou
(existenciální úzkost narůstá)

Některé další příčiny

- např. antisociální porucha osobnosti - USA - 3% mužů, 1% žen
- Násilnická menšina - 6% násilně se chovajících jedinců odpovídá za většinu (70%) nejtěžších zločinů

Trest jako součást sociální prevence

Vězeňství a ochranná výchova

Základní pojmy

Společnost se brání proti sociálně patologickým jevům - sociální prevence

Jednou z forem sociální prevence je i represe

Penologie se zabývá problematikou trestů, jejich formami, podmínkami, důsledky (zejména tratem odnětí svobody)

Poena (péna) - lat. náhrada, odplata, pokuta, trest

Paenitentia - lat. lítost, změna smyslu

Penitenciární pedagogika Penitenciární psychologie, sociologie Postpenitenciární péče

Forenzní psychologie - soudní psychologie (forum = náměstí, kde se odbýval soud)

Související obory: kriminologie, trestní právo, sociální práce s pachatelem, s propuštěným

Funkce trestu

Odměna a trest v procesu výchovy - viz. pedagogika

Funkce trestu:

- napravit škodu - restitutivní
- zabránit opakování – preventivní
- dosáhnout změny (!)
- zbavit viníka pocitu viny - mentálně-hygienická

Trest odnětí svobody

- zvlášť závažné činy
- preventivní funkce - ochrana společnosti - izolace pachatele
- "změna" pachatele - resocializace
- problémy vyplývající z výkonu trestu odnětí svobody (VTOS)

Trest smrti - v ČR zrušen od r. 1990

Důvody pro:

- morální - odplata - "oko za oko"
- preventivní - ochrana společnosti, odstrašení
- praktické - finanční úspora
- politické - pocit bezpečí

Důvody proti:

- morální - právo na život
- možnost justičního omylu
- možnost zneužití
- odstrašení u zvlášť těžkých zločinců je neúčinné - viz "námezdní vrazi"

Historie trestu

S různými formami trestu se setkáváme od počátku lidské společnosti – jedinci i společnost se brání proti nedodržování a porušování sociálních norem.

Pravěk - zabití, vyhnání od kmene (=smrt)

Starověk - smrt - různé způsoby - mečem, jedem, roztrhání šelmami, gladiátorský, ukřižování, tělesné tresty, otroctví, dočasné a trvalé vyhnanství aj.

Středověk - smrt, zmrzačování, mučení, "Boží soud", tělesné tresty, žalář, pokuty, vyhnanství - galeje, vypálení cejchu, pranýř - převažuje funkce odplaty a ochrany

Cílem trestu je všechno, jen ne změna!

Osvícenství – nový pohled na člověka

- přiměřenost trestu

- soulad se zákonem

- výchovná funkce

Moderní společnost - 19., 20. stol. - trest odnětí svobody - převýchova, práce

Anglie, Holandsko, USA - různé systémy

- totalitní režimy - koncentrační tábory

Současné trendy

Humanizace vězeňství - lidská práva

Mezinárodní trestní a penitenciární komise - 2. pol. 19. st.

kongresy 1871 – Londýn, 1885 - Řím

Společnost národů - 1934 "Pravidla pro zacházení s vězni"

OSN - 1955 "*Standardní mezinárodní pravidla pro zacházení s vězňnými*"

Např.: - oddělování různých kategorií vězňů (pohlaví, věk, druh TČ – „politických vězňů“)

- hygiena, stravování, vycházky

- lékařská péče

- kázeňské tresty - vč. dovolených prostředků

- styk se světem - informace, knihovny

- duchovní služba (v ČR vězeňská duchovní služba – součást Vězeňské služby ČR – vězeňští kaplani a Vězeňská duchovenská péče – občanské sdružení duchovních různých církví, kteří dobrovolně působí ve věznicích)

- požadavky na personál

Komise OSN pro prevenci kriminality Rada Evropy – „*Evropská vězeňská pravidla*“

Alternativní tresty

Podmínečné upuštění od potrestání, Podmínečné odsouzení, Veřejně prospěšné práce, - dohled Probační a mediační služba – probační a resocializační programy neziskových organizací (nutnost akreditace)

Vazba

Uvěznění před odsouzením - po obvinění

Vazba je zásah do lidských práv - závažné důvody:

- nebezpečí, že obviněný uprchne

- bude pokračovat v trestné činnosti

- bude mařit vyšetřování (svědkové, spoluviníci, stopy - koluzní vazba)

Písemný příkaz soudu

Trvání - 6 měsíců - možnost prodloužení na 2 roky

- přípravné řízení

výjimečně: 3-4 roky - průběh trestního řízení

pevná vazba volná vazba (zmírněný režim)

Vazební věznice - vyšší náročnost než pro výkon trestu - pro obviněné i personál

Možné reakce:

- agrese vůči okolí
- autoagrese
- únik - přímý (útěk),- nepřímý - psychický

Výkon trestu odnětí svobody

Věznice pro výkon trestu odnětí svobody:

- s dohledem
- s dozorem
- s ostrahou
- se zvýšenou ostrahou (doživotí, trest vyšší než 8 let, recidiva, útěk)

Věznice pro:

- VTOS – mladistvých
- VTOS – žen a matek s dětmi
- VTOS - odsouzených se ZPS

Výkon trestu v jednotlivých typech věznic a u dalších kategorií odsouzených

Diferencovaný režim a diferencované „zacházení“ s odsouzenými v jednotlivých typech věznic je dáno větší či menší mírou poskytovaných možností na jedné straně a na druhé straně rozsahem stanovených povinností nebo omezení, uložených „Řádem o VTOS“. To má odsouzeného podněcovat k změnám chování, na základě kterých má možnost získávat větší rozsah "postupných výhod".

Řád VTOS, který je prováděcím předpisem Zákona o VTOS, nejprve obsahuje obecná ustanovení a poté uvádí ustanovení uplatňující se v závislosti na typu věznice.

Věznice s d o h l e d e m (s minimálním střežením).

Nejsou uplatněny žádné stavebně technické prostředky střežení, kontrolu a dohled nad činností odsouzených provádí vychovatelé Vězeňské služby. Odsouzení se pohybují v prostorách věznice neomezeně. Ložnice ani ubytovny se nezamykají. Jsou zařazováni na pracoviště i mimo věznici, kam samostatně docházejí a pracují na pracovištích zpravidla bez dozoru. V mimopracovní době mohou nosit vlastní oděv, zabývat se zájmovými aktivitami, může jim být povolen volný pohyb mimo věznici za účelem účasti na sportovních, kulturních aktivitách. Návštěvy mohou přijímat jednou za týden a to bez dozoru Vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou lze udělit odsouzenému na dobu nejdéle 48 hodin volný pohyb mimo věznici. Samospráva odsouzených připravuje volnočasové aktivity.

Věznice s d o z o r e m (s omezeným střežením).

Kontrolu nad činností odsouzených provádí vedle vychovatelů také dozorce, odsouzení se mohou v prostorách věznice pohybovat volně, ubytovny se zamykají pouze v době určené k spánku. Odsouzení pracují zpravidla na pracovištích pod nepřímým dohledem pracovníka Vězeňské služby.

U odsouzeného, u kterého jsou předpoklady, že toho nezneužije, lze povolit volný pohyb mimo věznici za účelem plnění pracovních povinností.

V mimopracovní době mohou odsouzení nosit vlastní oděv, zabývat se zájmovými aktivitami, které mohou být i mimo věznici, ale za účasti pracovníka Vězeňské služby. Odsouzení mohou přijímat návštěvy blízkých osob jednou za 2 týdny, návštěvy se konají ve vymezeném prostoru, zpravidla bez dohledu Vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou lze odsouzenému po odpykání alespoň jedné třetiny trestu povolit volný pohyb mimo věznici na dobu 24 hodin.

Věznice s o s t r a h o u (se středním střežením).

Jsou uplatněny stavebně technické prostředky střežení, odsouzení se ve věznici pohybují zásadně pod dohledem příslušníka Vězeňské služby, zpravidla jsou uzamykáni na ubytovnách, pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici, zcela výjimečně lze povolit odsouzenému volný pobyt uvnitř věznice při plnění pracovních úkolů. Odsouzení mohou přijímat návštěvy blízkých osob jednou za měsíc ve vymezeném prostoru v mimopracovní době a zpravidla pod dohledem Vězeňské služby. Resocializační programy se soustřeďují především na specializované zacházení pro určité skupiny odsouzených, na specializované zacházení s odsouzenými v krizové situaci a před výstupem z VTOS.

Věznice se z v ý š e n o u o s t r a h o u (s maximálním střežením).

Stavebně technické prostředky střežení jsou použity v maximálním rozsahu v porovnání s předchozími typy věznic, odsouzení se ve věznici pohybují zásadně pod přímým dozorem vězeňského pracovníka a na celách jsou uzamykáni. Práci odsouzení vykonávají na pracovištích uvnitř věznice nebo případně na celách. Odsouzeným není povolen volný pohyb uvnitř věznice ani za účelem pracovní činnosti. Odsouzený může navštěvovat kulturní a společenské místnosti (na základě získání povolení) s ostatními odsouzenými, kteří jsou zařazeni ve stejné skupině uvnitř diferenciac. Odsouzený může přijmout návštěvu blízké osoby jednou za 6 týdnů, ve vymezeném prostoru, v mimopracovní době, pod dohledem příslušníka Vězeňské služby. Resocializační programy pro tento typ věznice jsou rozšířeny o specifické programy pro zacházení s odsouzenými s doživotními tresty, s výjimečnými tresty. Jsou také realizovány programy zaměřující se na specifické zacházení s jedinci se zvýšeným výskytem psychopatologických symptomů.

Výkon trestu u mladistvých.

VTOS u mladistvých je upraven obecnými ustanoveními Zákona o výkonu trestu odnětí svobody a dále jsou vymezena určitá specifika (§ 51 - 58). U mladistvých je zohledněna jejich adolescentní vývojová etapa spojená s různou mírou dosažené sociální úrovně chování a sociální odpovědnosti.

Výkon trestu u mladistvých intenzivněji realizuje výchovnou funkci trestu především prostřednictvím:

- uplatňovaných specifických způsobů zacházení s mladistvým odsouzeným,
- specializovaných resocializačních programů,
- kázeňské praxe
- stupni vnitřní diferenciac, které přihlížejí ke zvláštnostem výkonu trestu u mladistvých s psychopatickou strukturou osobnosti, drogově závislých a mladistvých s duševní poruchou.

Součástí resocializačních programů u mladistvých je vždy vzdělávání a vhodná forma sociálního výcviku. Pro mladistvého je účast na stanovené formě vzdělávání povinná a může probíhat formou denního studia. V tomto případě je pak vzdělávání postaveno na roveň pracovnímu zařazení.

Výkon trestu u odsouzených se změněnou pracovní schopností u odsouzených v důchodovém věku.

Odsouzení, kteří podle zdravotní klasifikace stanovené lékařem, nejsou schopni trvale vykonávat soustavnou pracovní činnost a vyžadují zvýšenou léčebně preventivní péči, jsou umisťováni do zvláštních věznic nebo oddělení, kde jsou zohledňována specifika zdravotní, psychická, pracovní, věková.

Pro výkon trestu u odsouzených s psychopatickou strukturou osobnosti, odsouzených drogově

závislých a odsouzených s duševní poruchou se zřizují specializovaná oddělení, která jsou v současné době kapacitně nepostačující.

Výkon trestu u cizinců má své zvláštnosti; cizinec je bezprostředně při příjmu do výkonu trestu poučen o svých právech, včetně práva obracet se na diplomatickou misi a konzulární úřad státu, jehož je občanem. Poučen je ve svém rodném jazyce nebo v jazyce, kterému rozumí. Při výkonu trestu cizinců se respektují kulturní a náboženské zvyklosti, při umístování do cel se zohledňuje možnost komunikace v rodném nebo příbuzném jazyce. Cizinec vykonává trest společně s odsouzenými, kteří jsou občany ČR. Projeví-li zájem, je mu umožněno učit se český jazyk.

Nástup výkonu trestu

- přijímací oddělení (1 týden – vstupní prohlídky a formality)
- nástupní oddělení (zpr. 2 týdny – seznámení se s režimem, „začlenění“)

Před ukončením trestu – výstupní oddělení – zpr. 6 měsíců před skončením trestu

Jednotlivé druhy věznic vč. vazebních mohou být umístěny v jednom objektu jako samostatná oddělení.

Možnost podmíněčného propuštění a podmíněčného upuštění od výkonu zbytku trestu – po uplynutí poloviny až dvou třetin trestu. Dohled – Probační a mediační služba, postpenitenciární péče

Základní údaje o vězeňství v ČR.

Počet uvězněných

1998 – 14 000 odsouzených	index uvězněných:
8 000 vazba	176
-----	ČR -----
22 000	100 000 ob.trest.odp.
2002 – 17 000 uvězněných	90
	EU -----
2004 – 15 500 odsouzených	100 000 ob.
2 000 vazba	

18 500	

Stav uvězněných v 1. pololetí 2006

Dospělí - mužů 18 226, žen 907
Mladiství – mužů 177, žen 5
Cizinci – mužů 1431, žen 40
Věznice s dohledem 480 osob
Věznice s dozorem 6277 osob
Věznice s ostrahou 8611 osob
Věznice se zvýšenou ostrahou 1180 osob
Doživotní trest 31 mužů a 3 ženy

Počet věznic: - 35

Zaměstnanost odsouzených:

1990 – 36%
2004 – 48%
2005 – 45,1%

Finanční náklady na 1 den výkonu trestu odnětí svobody představují 800-1000Kč (z toho náklady na stravu asi 60Kč), které odsouzení musí uhradit.

Pokud pracují vydělají si v průměru 4300Kč. Pracovních míst pro odsouzené je zatím stále nedostatek, navíc odsouzení mohou odmítnout práci pro soukromou firmu (nikoliv práci přidělenou vězeňskou službou)

Zadluženost propuštěných k 31.12.2005

51 926 dlužníků – dluhy celkem 719 milionů Kč

Jak plní VTOS základní funkce trestu?

Spíše neplní, alespoň pokud jde o **změnu**. Problémy jsou všude na světě.

Rovnováha mezi ochranou společnosti a motivací ke změně.

Příčiny:

1. Samotný odsouzení – viz osobnost pachatele
2. Podmínky a průběh VTOS
 - Materiální .- prostorové a další vybavení věznic
 - Personální – kvantitativní – počet pracovníků VS
 - kvalitativní (dozorci, specialisté – speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník, vychovatel) – osobnostní a kvalifikační předpoklady
 - Systémové – postoje veřejnosti a postavení vězeňství ve společnosti

Možné cesty zlepšení:

- Materiální a organizační podmínky VTOS
- Vztahy odsouzený – pracovník VS
- Programy zacházení – resocializační programy
- Možnost práce a vzdělávání při VTOS
- Sociální a pastorační práce – práce specialistů vč. práce duchovních (Vězeňská duchovenská služba)
- Práce dobrovolníků, kontakt s veřejností

Postpenitenciární péče

- Příprava na pobyt na svobodě v závěru VTOS (výstupní oddělení zpravidla 6 měsíců před propuštěním z trestu delšího než 3 roky)
- Pomoc při zajištění bydlení
- Pomoc při zajištění zaměstnání
- Finanční pomoc
- Znovuzačlenění do rodiny a dalších sociálních vztahů
- Poradenská a sociálně terapeutická pomoc
- Odstranění „stigmatu“

Měli by zajišťovat

- pracovníci věznic (sociální pracovníci)
- sociální kurátoři
- Probační a mediační služba

- Úřady práce
- Nestátní organizace – Charita, Diakonie, Armáda spásy a další

Kriminologie a viktimologie

Kriminologie je věda o kriminalitě. Zabývá se příčinami (teorie vzniku kriminality – srov.. teorie vzniku sociálních deviací), strukturou a dynamikou, Osobností pachatele, prevencí kriminality atd.

Trestný čin - situace, pachatel, oběť - kriminogenní situace

Dosud byla pozornost zaměřena především na pachatele a příčiny trestných činů. Od poloviny minulého století vzrůstá pozornost věnovaná důsledkům trestných činů a jejich obětem.

Viktimologie je část kriminologie týkající se obětí trestných činů.

Její vznik se datuje do roku 1947.

Náš právní řád nezná pojem „oběť“ pouze „poškozený“

Předmět viktimologie:

- osobnost oběti
- vztahy pachatel - oběť
- role oběti v genezi TČ
- role oběti při vyšetřování
- pomoc obětem (!)

Viktimnost je disponovanost člověka stát se obětí

- existuje?
- mají vliv osobnostní vlastnosti, odlišnost a další skutečnosti? (statické pojetí)
- chování? (dynamické pojetí)
- povolání?
- další faktory?

Vztah: oběť - pachatel

- existuje – neexistuje?
- je objektivní? (bydliště, pracoviště, škola)
- je subjektivní? (přibuzenství, přátelství, známost, neformální skupina, parta)

Chování oběti

- *aktivní - pasivní*
- *přispívající - tlumící*

V praxi může nastat celá škála situací:

provokace - rvačka, slovní napadení, provokativní - chování, oblečení neopatrnost aj.

Spoluúčast oběti na trestném činu

„Vina“ oběti - žádná, malá, velká, výlučná (agresor usmrcený v sebeobraně)

Důležité je omezit podněcující chování a posilovat tlumící vč. vhodné sebeobranu.

Viktimizace je proces přeměny potenciální oběti ve skutečnou (trestný čin)

Primární viktimizace: - život, zdraví, fyzická bolest

- majetek
- psychické poškození (újma)
- morální poškození (újma)

Sekundární viktimizace: - nevhodný způsob vyšetřování
- publicita (sdělovací prostředky, „paparazziové“)

Pomoc obětem trestných činů

Instituce:

OSN - 1985 Deklarace základních zásad spravedlnosti pro oběti zločinu a zneužívání moci

Evropské forum služeb obětem - European Forum for Victim Services
„Sociální práva obětí trestných činů“

V ČR - Bílý kruh bezpečí – Zpravodaj BKB - „Standard služeb“

Pomoc obětem TČ

- materiální - kompenzace škody - pojišťovny, pachatel, stát, nevládní orgány zákon č. 209/1997 sb. – peněžité pomoci státu lidem, kteří utrpěli újmu na zdraví, nebo pozůstalým
- psychologická – posttraumatická stresová porucha (syndrom) (znásilnění, mučení, válka, zemětřesení, záplavy), krizová intervence, dlouhodobá terapie
- sociální - bydlení (azyl), zaměstnání
- preventivní - kurzy sebeobrany, asertivity, publicita
- poradenská - v oblasti právní, materiální, sociální a dalších

Příklady trestných činů (asociálního chování), jejichž oběti potřebují naši pomoc zvláště naléhavě.

- Domácí násilí
- Týrání a sexuální zneužívání dětí
- Týrání starých lidí
- Šikana

Společné znaky: - vysoká latence

- obtížné dokazování
- nejasná hranice trestného činu
- závažné a dlouhodobé důsledky

Bezdomovectví (Lidé bez přístřeší)

Bezdomovectví (bezdomovství) patří ke společenským jevům, které se dynamicky rozvíjejí v důsledku civilizačních trendů moderní společnosti. Je problémem jednotlivců, skupin a v konečném důsledku je ohrožující pro stabilitu společnosti. Tak jako u ostatních sociálních problémů možná řešení závisejí na ochotě a postojích společnosti.

Postoje společnosti

S lidmi bez přístřeší (bezdomovci) se v různých situacích, někdo občas, někdo často, setkáváme všichni. Každý můžeme zkoumat své pocity a postoje od štitivého odporu, nepřátelství vedoucího k agresi, přes lhostejnost až k pocitu lítosti a soucitu.

V roce 1993 provedlo občanské sdružení Naděje první větší anketu zaměřenou na postoje společnosti k bezdomovcům a bezdomovectví a představy o řešení tohoto problému.

Na tři položené otázky odpovídali respondenti následovně:

1. Kdo jsou podle vašeho mínění bezdomovci?

- propuštění vězni..... 19 %
- opilci, flákači, zloději, kriminální živly.....28 %
- Rumuni, Jugoslávci, Cikáni, uprchlíci..... 8 %
- ubožáci, chudáci, postižení..... .9 %
- tuláci..... 4 %
- ti, co spí na nádraží.....27 %
- nevím..... 5 %

2. Jak se podle vašeho mínění může člověk stát bezdomovcem?

- nechce se mu pracovat..... 34 %
- nemá se kam vrátit z vězen.....16 %
- odešel od rodiny, rozvedl se..... 6 %
- přišel o práci a o byt.....17 %
- opustil svou vlast.....10 %
- nevím; to je různé.....17 %

3 Jak byste řešil(a) problém bezdomovství?

- zavřít; měla by se postarat policie.....31 %
- zavřít do ústavu (do blázince.....16 %
- má se postarat stát, vláda, parlament.....10 %
- mají se postarat obce (domovské právo)..12 %
- mají se postarat charity, spolky, církve..... 6 %
- vyhnat z Prahy, vyhnat z České republiky.....3 %
- postřílet, do plynu.....3 %
- nevím.....19 %

O tři roky později byl pohled na situaci bezdomovců v Praze zkoumán Institutem pro výzkum veřejného mínění (IVVM 1996)

Na otázku: *Máte za to, že bezdomovci v Praze znamenají problém*, odpověděli respondenti následovně::

- velký..... 49 %,
- malý..... 30 %,
- téměř žádný.. 21 %.

Na otázku: *Co si myslíte, mají dnes chudí šanci dostat se ze svého stavu chudoby nebo ne*, odpovědělo:

- ano, jestliže vyvinou potřebné úsilí.. 46 %
- ne, nemají šanci.....36 %
- nevyjádřilo se..... 18 %

Nejfrekventovanější názory naznačovaly kritický vztah značné části Pražanů k bezdomovcům. Potvrdila to i odpověď na otázku: *Kdo by měl podle Vás pečovat o bezdomovce?* Podle Pražanů by měli o bezdomovce pečovat:

- příbuzní nebo sami..... 33 %
- charitativní organizace..... 22 %
- stát.....20 %
- magistrát..... 12 %
- jiná odpověď (kombinace předchozích)..13 %

Pozornost byla věnována i ochotě dotázaných finančně přispět k řešení problému bezdomovců, resp. zda by byl dotázaný ochoten přispět organizaci, která pomáhá bezdomovcům.

- ano, pokud budu vědět konkrétně komu... 4 %
- přispívá jinam8 %
- nemá možnost přispět 22 %
- na takové účely nepřispívá48 %
- nedokázalo se rozhodnout18 %

Závěry:

Většina dotázaných považovala v 90. letech bezdomovectví za závažný problém, ale projevila se malá informovanost o jeho příčinách a spíše odmítavý postoj většiny společnosti. Od té doby se informovanost i postoje části společnosti poněkud zlepšily, m.j. i díky působení řady charitativních institucí, spíše odmítavý postoj společnosti ale přetrvává.

Historický pohled

Jako většina sociálních problémů má i bezdomovectví svoji historii.

Ve *středověku* se v celé Evropě sekáváme s tuláky, žebráky, toulavými studenty a mnichy. Městská chudina v Londýně, Paříži i jinde často žila v podmínkách, které měly daleko k pojmu „domov“. (viz Rheinheimer,M.: Chudáci, žebráci a vaganti. Vyšehrad, Praha 2003). Společnost se pokoušela tento jev podchytit, což se odrazilo nejdříve v církevním právu, později i v právu civilním. Církevní právo dodnes rozeznává tzv. *domicil* (farní, diecézní), kterým se věřící stává právoplatným (obyvatelem) členem farního společenství a který získává po pětiletém pobytu ve farnosti (diecézi), nebo při vyjádření úmyslu ve farnosti trvale žít.Na základě toho získává plná práva zúčastnit se života farnosti a má nárok na ochranu a podporu v obtížných situacích. *Quasidomicil* –získává věřící (příchozí) po třech měsících pobytu, nebo při úmyslu dočasného pobytu. *Cizinec* (osoba mimo své bydliště) je věřící, který dočasně pobývá ve farnosti, ale má domicil jinde. *Vágus* (osoba bez bydliště) - nemá domicil ani quasidomicil. (viz CIC - Kánon 100 a 102). Z těchto institutů církevního práva se

vyvinuly pojmy trvalé a přechodné bydliště i pojem bezdomovec. Problémy chudoby a bezdomovectví se pokoušely řešit a regulovat chudinské zákony, obce a především církve.

Nárůst sociálních problémů a bezdomovectví přinesla *průmyslová revoluce*

Přinesla změnu způsobu života, masový přesun lidí z venkova do měst, vedla ke koncentraci chudoby, která vždy s bezdomovectvím souvisela, a dalších sociálních problémů ve městech. Tento problém přetrvává i ve 20. století a zdaleka se netýká jen Evropy a USA, ale v drastické podobě se projevuje i v rozvojovém světě. Vedle urbanizace i proces globalizace a zvyšující se migrace v posledních desetiletích dávají fenoménu bezdomovectví nový rozměr.

Do dvou let bude podle demografických expertů OSN žít polovina obyvatel naší planety ve městech. To představuje výrazný skok proti roku 1950, kdy v městských aglomeracích žilo 30 procent světové populace.

Dnes žije ve městech zhruba 3,2 miliardy lidí ze současných 6,5 miliardy obyvatel planety. Do roku 2030 se podle expertů OSN počet obyvatel měst zvýší na pět miliard, což bude v té době představovat asi 60 procent všech lidí na zeměkouli. Roste i počet velkých městských celků. Dnes existuje dvacet světových velkoměst s počtem obyvatel větším než 10 milionů. Ještě v roce 1975 byla taková města jen čtyři - Tokio, New York, Šanghaj a Mexico City, v roce 1950 jen dvě - New York a Tokio.

Dnes mezi pět měst s nejvyšším počtem obyvatel patří Tokio (35,3 milionu), Mexico City (19,2 milionu), New York (18,5 milionu), Bombaj (18,3 milionu) a Sao Paulo (18,3 milionu). Soustředění lidí do měst se liší také podle regionů. V Latinské Americe a karibské oblasti žije ve městech 75 procent lidí, oproti 40 procentům obyvatel Afriky a Asie.

(zdroj: ČTK)

Postmoderní doba přináší i změny v myšlení a v hodnotové orientaci, které se týkají i bezdomovectví (nárůst dobrovolného programového bezdomovectví).

Česká republika stále ještě prochází obdobím transformace politické, ekonomické, sociální a vytvářejí se postupně i morální postoje k novým sociálním jevům a problémům.

Fenomén bezdomovectví, jeho formy a důsledky

Bezdomovectví je multidimenzionální jev - „klubko“ - z hlediska forem, projevů příčin i důsledků.

Se *zjevným bezdomovectvím* se setkáváme na ulicích, na nádražích, v parcích, pod mosty, v dopravních prostředcích, v azylových centrech.

Skryté bezdomovectví představují obyvatelé squatů, nocleháren, demolic, maringotek a různých jiných „nestandardních“ forem bydlení.

Potenciální bezdomovci jsou lidé příležitostně ubytovaní, (někdy načerno), lidé ve vězeních, v dlouhodobé ústavní léčbě, kteří se nemají kam vrátit, ale také mladí lidé žijící v dětských domovech a výchovných ústavech.

Jednotlivé formy se samozřejmě různě kombinují a prolínají.

Mezi důsledky je možno uvést zdravotní a hygienická ohrožení, kriminogenní prostředí, narušení stability společnosti.

Příčiny bezdomovectví

Také pokud jde o příčiny bezdomovectví jedná se o konglomerát různých faktorů vzájemně se ovlivňujících a prolínajících. Přesto je možno rozlišit dvě skupiny vlivů. Vlivy objektivní vyplývající ze stavu a vývoje společnosti, víceméně nezávislé na jednotlivcích a vlivy subjektivní, týkající se charakteristik a situace jednotlivých lidí.

Objektivní příčiny (vlivy)

1. *Politický a sociální systém*, jeho základní charakteristika (liberální, konzervativní,

sociálně-demokratický, totalitní), struktura, instituce, celková sociální a hospodářská politika (zaměstnanost, zdravotní politika, bytová politika, rodinná politika atd.)

2. *Právní vědomí, právní řád, úroveň legislativy.*

Sociální zákonodárství

Dodržování lidských práv a promítnutí základních dokumentů do legislativy.

Základní dokumenty:

Listina základních práv a svobod

(Každý kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek. Čl.30, odst.2)

Všeobecná deklarace lidských práv - OSN -1948

Evropská úmluva o lidských právech - Rada Evropy -1950

Evropská sociální charta - Rada Evropy

Mezinárodní pakt o hospodář., sociálních a kulturních právech OSN 1966

3. *Ekonomický systém*

Bohatství a ekonomická úroveň

Tvorba zdrojů a jejich rozdělování

Nezaměstnanost

Problémy chudoby

4. *Morální stav společnosti*

Základní hodnoty, etické normy, důstojnost člověka, solidarita a další.

Subjektivní příčiny

1. materiální – ekonomická situace (chudoba),

ztráta zaměstnání,

ztráta bydlení (rozvod, povodně a jiné katastrofy)

2. osobnostní - zdraví - fyzické

(dlouhodobá nemoc, invalidita, zdravotní postižení)

psychické poruchy osobnosti

(deprivace, závislosti - alkohol, drogy)

stáří

3. vztahové - rodina, sousedství, pracovní kolektiv

4. institucionální - vězení, psychiatrické léčebny, nemocnice, dětské domovy,

výchovné ústavy, migranti

Fakta ilustrující fenomén bezdomovectví

Srovnání statistických údajů o bezdomovectví v Evropské unii, USA a v České Republice

	EU	USA	ČR

Počet bezdomovců (odhad) Procento z celé populace	2,6-3,1 mil. 0,76-0,91 %	0,5 -0,7 mil. 0,2 -0,3 %	35.000 0,35%
Procento žen	20-30 %	20-25 %	10-15 %
Věk: do 30 let do 40 let nad 40 let nad 60 let	30-50 % 55-75 % 25-45 % 3-7 %	30-35 % 80 % (do 50 let) cca 7%	cca 35 % cca 55 % cca 45 % cca 7 %
Choroba, postižení závislosti	cca 65 % cca 30 %	cca 70 % cca 30 %	cca 90 % cca 50 %
Zkušenosti: dětský domov léčebna vězení	psychiatrická 20-23 % 14-15% 21-32%	22 % 42 %	cca 25 % cca 15 % cca 35 %

Trendy:

Vzrůstá podíl žen, důvody zejména vztahové, častěji se objevují ženy s malými dětmi a mladé dívky.

U mužů převládají spíše důvody materiální, osobnostní a institucionální, většinou jde o svobodné muže.

V Evropě nárůst mladých, v EU je 70 % bezdomovců mladších 40 let

Závažným problémem je zhoršující se zdravotní stav. Bezdomovci většinou neplatí zdravotní pojištění.

Kolik je v ČR bezdomovců?

Sčítání bezdomovců v Praze z roku 2004 uvádí 3096 osob. Odhaduje se, že ve skutečnosti jich je zhruba 4-5000, z toho 86 procent mužů a 14 procent žen. Některé odhady ale hovoří až o 9000 lidí.

Podle zjištění magistrátu hlavního města Prahy se počet bezdomovců v Praze každý rok zvýší zhruba o 10 procent. Ubytovací kapacity neziskových organizací přitom disponují pouze 840 místy.

V celé republice je odhad počtu lidí bez přístřeší 37- 40 000 osob. Podle sčítání obyvatel z roku 2001 žilo v nouzových obydlích v celé České republice až 45 000 lidí. V odhadech nejsou zahrnuti skrytí a potenciální bezdomovci. (MPSV)

Služby a instituce zabývající se bezdomovectvím a bezdomovci.

Mezinárodní instituce

Organizace spojených národů – OSN

Centrum OSN pro lidská sídla - Habitat

Habitat I - Konference o lidských sídlech - Vancouver 1976

Habitat II - 1996 - Istanbul

Světové konference OSN - O výživě, O sociálním rozvoji, O ženách

Rada Evropy,

Evropská Unie

V roce 2000 Evropská unie ustanovila soustavu zásad pro podporu boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Hlavy států a vlády přijaly v roce 2000 obecné cíle, které jsou považovány za klíčové v rozhodném postupu k potlačení bída. Obecný cíl se vztahuje k mobilizaci všech zařízení, a volá po podpoře dialogu, partnerství a spolupráce mezi všemi institucemi. V Evropské unii je mnoho organizací, programů a státních zásahů, které reagují na specifickou situaci v dané oblasti, či v jedné zemi. Evropská Unie vyčleňuje na tyto programy nemalé částky ze svých fondů.

FEANTSA

Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci byla založena v již roce 1989. Je organizací která zastřešuje různé programy a pomáhá při budování celoevropské sítě organizací bojujících proti bezdomovectví. Koordinuje aktivity národních sdružení pracujících s bezdomovci a podporuje je v jejich úsilí o potírání společenského vyloučení. Za tím účelem přesvědčuje evropské instituce členských zemí o nutnosti pomoci bezdomovcům; pomáhá při provádění politiky vůči bezdomovcům v členských zemích a podporuje výměnu zkušeností mezi členskými organizacemi.

FEANTSA sdružuje více než 50 členů v zemích Evropské unie, v USA. Členy jsou národní nebo regionální sdružení pracující s bezdomovci, federace azylových domů, organizace sociálního bydlení, noviny pro bezdomovce a další.

Program IGLOO

Evropská partnerská síť (Programme for global integration through Housing and Jobs) je program pro globální začlenění pomocí bydlení a zaměstnání. Byl zahájen v roce 1993 prostřednictvím partnerství mezi třemi sítěmi CECODHAS (Evropská komise pro sociální bydlení -European Liaison Committee for Social Housing), FEANTSA, ETUC (European Trade Union Confederation). Kromě základního cíle zprostředkovat zaměstnání a ubytování, je také efektivním prostředkem pro začleňování většinou nezaměstnaných bezdomovců. Představuje různé účinné programy práce s bezdomovci. První z nich byl odstartován v roce 1993 a nyní probíhá v šesti státech Evropské unie - ve Španělsku, Francii, Řecku, Itálii, Portugalsku a Belgii. Program IGLOO byl iniciován občanskou společností a sociálními partnery. Principy programu spočívají v národní, oblastní a krajové spolupráci a zároveň v soutěži mezi jednotlivými projekty na pomoc sociálně vyloučeným.

Klíčovým cílem je, aby byly vytvořeny možnosti dočasného či trvalého ubytování při zachování respektu vůči různorodosti potřeb lidí, a dále zvýšení zaměstnatelnosti lidí.

Kromě uvedených existuje ještě celá řada pozoruhodných národních i mezinárodních programů, organizací a institucí věnujících se lidem bez domova a přispívajících k řešení problému bezdomovectví. Jmenujme např. Evropskou federaci potravinových bank *FEBA*, Evropskou síť pro zdraví chudých a vyloučených *EUR-HOPE NETWORK*, britský program *OSW* (Off the Streets and into Work) a mnohé další.

Instituce působící v ČR

V České republice působí celá řada organizací a institucí věnujících se problémům bezdomovectví. Na obecních a městských úřadech patří tato činnost do náplně práce sociálních kurátorů, kteří by měli vedle konkrétní pomoci zajišťovat i koordinaci služeb pro lidi bez domova v dané oblasti. V hlavním městě Praze se koordinací v této oblasti věnuje i Městské centrum sociálních služeb a prevence. Konkrétní aktivity zajišťují především

neziskové organizace - Naděje, Armáda spásy, Hnutí Emauzských domů, Česká katolická charita, Diakonie a další.

Naděje

Občanské sdružení Naděje bylo založeno dne 21. 8. 1990. Naděje je podle svých stanov nepolitická a mezikonfesní nezisková organizace, působící na celém území České republiky.

Posláním Naděje je praktické uplatňování evangelia v životě a jeho šíření. Cílem je vybudování a provozování sítě služeb lidem v nouzi na křesťanských principech. Ve svých zařízeních i mimo ně poskytuje Naděje pomoc duchovní, morální, sociální, zdravotní, lékařskou, hygienickou, stravovací, ubytovací, hmotnou, právní, poradenskou, osvětovou, vzdělávací, výchovnou, apod., včetně doplňkových služeb. Své služby zaměřuje zejména na lidi osamělé, zdravotně postižené, společensky vyloučené nebo jinak znevýhodněné.

Kromě Prahy má své pobočky v Brně, v Plzni, v České Třebové, ve Vysokém Mýtě, v Jablonci nad Nisou, v Litoměřicích, v Litomyšli, Mladé, Boleslavi, Nedašově, ve Zlíně a v Otrokovicích.

Programy Naděje jsou zaměřeny na různé cílové skupiny a různé oblasti jejich života. Jako ilustrace mohou sloužit programy realizované Pražskou pobočkou v roce 2003.

- » Pomoc bezdomovcům a osobám v krizové situaci
- » Pomoc osobám a rodinám s nízkými příjmy
- » Sociální intervence v rodinách dlužníků za nájemné
- » Pomoc drogově závislým (zprostředkování léčby, osvěta)
- » Materiální pomoc osobám ve výkonu trestu s nabídkou následné péče
- » Výkon trestu obecně prospěšných prací
- » Výkon veřejně prospěšných prací
- » Pomoc mladým mužům přicházejícím z dětských domovů a jiných výchovných ústavů
- » Terénní práce (vyhledávání potřebných a závislých lidí v ulicích)
- » Potravinová banka (shromažďování a rozdávání potravin potřebným lidem a dalším neziskovým organizacím)

Programy v Praze se realizovaly v těchto střediscích.:

- » Středisko pomoci Bolzanova
- » Středisko pomoci mladým Bolzanova
- » Noclehárna pro muže Husitská
- » Azylová ubytovna pro muže Krásova (provoz ukončen v květnu)
- » Azylová ubytovna pro ženy Na Slupi
- » Dům Naděje Radotín - azylový dům
- » Dům Naděje Vršovice - dům na půli cesty pro mladé muže
- » Dům Naděje Záběhlice - dům pokojného stáří pro bezdomovce
- » Chráněný byt
- » Středisko Naděje Milíčov - v objektu pro dlužníky za nájemné Prahy 11
- » Středisko Naděje v Emauzích
- » Dílny pracovní terapie Rybalkova
- » Ordinace praktického lékaře pro bezdomovce
- » Lůžková část ordinace praktického lékaře pro bezdomovce
- » Středisko pomoci s ošacením Na Slupi
- » Středisko pomoci s ošacením Krásova (provoz ukončen v květnu)
- » Dům Naděje Žižkov (v investiční přípravě od září)

O rozsahu a struktuře poskytované pomoci v Praze dává obraz následující statistický výkaz:

Statistický výkaz (Výroční zpráva Občanského sdružení Naděje za rok 2003)

Středisko pomoci Bolzanova:

Počet nových klientů	774
Průměrný počet návštěv za den	175
Počet vydaných jídel	64 646
Počet ošacených	8 662
Počet vykoupaných	5 497

Středisko pomoci mladým Bolzanova:

Počet klientů celkem	255
Počet nových klientů	170
Počet návštěv klientů	3 753
Počet ošacených	504
Počet vykoupaných	1 040

Terénní práce:

Počet kontaktů	4 753
Poprvé oslovených	1 159

Azylové ubytovny v Krásově a Na Slupi, noclehárna v Husitské a Milíčově a Dům Naděje Radotín:

Průměrný počet lůžek.....	101
Počet ubytovaných	786
Počet poskytnutých noclehů	32 058

Dům Naděje Záběhllice:

Počet lůžek	30
Počet ubytovaných	45
Počet poskytnutých noclehů	9 577

Dům Naděje Vršovice:

Počet lůžek	16
Počet ubytovaných	45
Počet poskytnutých noclehů	4 275

Ordinace praktického lékaře:

Počet ošetření a prohlídek	5 056
Počet klientů na lůžkové části	80

Počet výskytů nejčastějších chorob:

Chřipky a dýchací cesty	241
Kožní	150
Bércové vředy	312
Žaludeční a střevní potíže	102
Revmatická a neurologická	108
Svrab	60
Omrzliny.....	10

Armáda spásy

Armádu spásy (Salvation Army) založil v roce 1865 metodistický kazatel William Booth. Od chvíle, kdy se jako dospívající chlapec obrátil ke křesťanství, měl Booth velký zájem o chudé a nevěřící lidi ve svém městě Nottinghamu v Anglii. později ve Východním Londýně, jedné z nejhudších čtvrtí města. Vytvořil skupinu, která byla napřed známa jako "Misie Východního Londýna" a později jako "Křesťanská misie". V roce 1878 vznikl název Armáda spásy. Hnutí rostlo a šířilo se pozoruhodnou rychlostí, osvojilo si vojenský způsob organizace, uniformy a terminologii a brzy se rozšířilo po celé Británii a pak do mnoha dalších zemí světa.

I když šlo původně o církevní hnutí, vojáci Armády spásy (nazývaní také salutisté) brzy zjistili, že křesťanství má také sociální rozměr. V roce 1888 chtěl Booth a jeho spolupracovníci udělat něco pro velké množství bezdomovců, kteří přespávali na londýnských ulicích. Z této snahy vznikla první ubytovna Armády spásy pro bezdomovce. Přestože mezinárodní ústředí je v Londýně, stejně tak jako sídlo velitele, jímž je v současné době generál John Larsson, charakter Armády spásy je mezinárodní. V současné době pracuje ve 108 zemích světa a má více než 1,5 milionu členů. Duchovní a sociální práce probíhá ve 160 jazycích, v téměř 28.000 zařízeních.

V Československu Armáda spásy zahájila práci v roce 1919. Poté, co přečkala obtížnou dobu okupace v letech 1939 až 1945, byla její činnost nejprve omezena a nakonec zcela ukončena komunistickým režimem a početná skupina jejích členů byla uvězněna. Krátce po "Sametové revoluci" v listopadu 1989, požádala skupina křesťanů Armádu spásy, aby zvážila obnovení práce. Armáda spásy v České republice byla registrována MV ČR dne 17.5.1990 jako občanské sdružení. V čele Armády spásy v ČR, je Národní ústředí a velící důstojník pro Českou republiku se sídlem v Praze. Zajišťuje styk s ústředními orgány ČR, koordinuje práci v celé republice, udržuje kontakt s mezinárodní Armádou spásy. Konkrétní práce v jednotlivých městech, kde Armáda spásy působí (Praha, Brno, Ostrava, Havířov, Karlovy Vary, Krnov, Opava, Přerov a Šumperk), zahrnuje oblast duchovní i sociální.

Duchovní práce je soustředěna do tzv. sborů, v jejichž čele stojí důstojníci Armády spásy. V současné době je v každém městě působení jeden sbor. Jednotlivá sociální zařízení jsou vedena zahraničními i českými odborníky. Sociální práce zahrnuje péči o bezdomovce, staré a nemocné občany, matky s dětmi, děti a mládež, ale i další formy pomoci podle aktuálních potřeb.

V České republice činnost Armády spásy v současné době zahrnuje 5 oblastí:

1. azylové domy a noclehárny
2. domov seniorů
3. komunitní centra
4. vězeňská péče
5. centrum pro mládež

Azylové domy slouží jako ubytovny pro lidi bez domova, kteří se z různých příčin ocitli v extrémní sociální situaci a kteří nejsou schopni tuto situaci sami bez cizí pomoci řešit. V současné době je celková kapacita lůžek v ubytovacích zařízeních Armády spásy pro lidi

bez domova cca 770 lůžek s tím, že v případě potřeby je možno tuto kapacitu krátkodobě zvýšit - jak k tomu pravidelně dochází v zimních měsících.

Počet lůžek pro jednotlivé skupiny potřebných je následující:

Muži	563 lůžek
Ženy	85 lůžek
Matky s dětmi	122 lůžek

Noclehárny poskytují základní ubytování v nouzi pro muže všech věkových kategorií v krizových situacích. Mohou přicházet přímo 'z ulice', z vlakových nádraží, či z jiných prostředí. V noclehárně je jim poskytnuto jídlo, čisté oblečení, lůžko a sociální poradenství. Noclehárny fungují samostatně nebo jako součást azylového domu.

Azylový dům pro muže je následným krokem po noclehárně. Poskytuje dočasné ubytování pro muže, kteří mají zájem zapojit se do několikastupňového resocializačního programu a podílet se tak na řešení vlastních problémů. Zde existuje 24 hodinová péče poskytující veškeré základní potřeby pro minimální životní standard. Tato péče zahrnuje i denní aktivity (pracovní terapie) a sociální poradenství. Cílem azylového domu je poskytnout prostor pro obnovení síly a umožnit těmto mužům návrat do samostatného života v běžné společnosti. Azylové domy pro ženy a matky s dětmi poskytují 'bezpečný domov' matkám a dětem, různě ohroženým (ze strany násilného partnera, v důsledku živelné katastrofy, nebo z dalších příčin). Mimo matek s dětmi je zde také početná skupina samotných žen, které jsou podle okolností ubytovány buď v azylovém domě nebo v noclehárně.

Zatím jediným zařízením Armády spásy pro důchodce v České republice je Domov pro seniory v Ostravě - Kunčičkách. Jedná se o pomoc starým lidem, kteří se buď zotavují po hospitalizaci či čekají na umístění do některého stálého zařízení, a jejich zdravotní stav již nedovoluje, aby byli sami doma. Do domova také denně dochází na obědy cca 85 starších obyvatel z okolí, kteří se různými způsoby mohou zapojovat i do programů, které v domově probíhají.

Komunitní centra jsou otevírána především v obytných částech měst. Jejich cílem je poskytnout prostory, kam může od pondělí do pátku přijít kdokoli, kdo hledá sociální pomoc, společenství v osamělosti či místo pro setkávání s druhými lidmi. V komunitním centru je možné se kvalitně najíst za rozumnou cenu, získat ošacení, ale také využít řady různorodých programů. Programy jednotlivých komunitních center se liší podle potřeb dané lokality a mohou zahrnovat:

- ranní posezení u kávy
- kluby 'zlatého věku' (programy pro seniory)
- poradenství a sociální pomoc
- stravování za přiměřenou cenu pro staré občany, nezaměstnané a sociálně slabé občany
- rozvoz stravy
- distribuci obnošeného šatstva
- programy pro ženy
- programy pro děti různých věkových kategorií (hry, výtvarné a ruční práce, zpěv, pohybová výchova, doučování atd.)
- programy pro mládež
- sportovní programy

- kluby pro matky s batolaty
- denní péči o děti
- programy pro nezaměstnané
- jazykové kurzy (výuka angličtiny)
- čtenářský klub a půjčování knih
- různé další programy

Pracovníci komunitních center také navštěvují zvláště starší klienty v domácnostech nebo během hospitalizace v nemocnicích. Zvláště u těchto lidí tak mohou často zachytit včas různé varovné signály a předejít komplikacím.

Armáda spásy se snaží pružně reagovat na aktuální potřeby (např. ve střediscích v oblastech se silnou romskou populací nabízí dětem klidné prostředí pro přípravu domácích úkolů). Oddělení vězeňské péče pomáhá uvězněným po duchovní i praktické stránce. Kromě toho koordinuje veškerou spolupráci AS s věznicemi. Pracovníci a dobrovolníci Armády spásy navštěvují odsouzené ve věznicích a udržují s nimi písemné kontakty. Tam, kde odsouzenému nepomáhá vlastní rodina, poskytuje Armáda základní hygienické potřeby a ošacení. Snaží se předcházet recidivě trestné činnosti, pomáhá navázat ztracené kontakty s rodinou, případně také poskytuje praktickou pomoc při výstupu z věznice těm, kteří nemají kam jít. AS také mapuje možnosti alternativních trestů.

Centrum pro mládež Zatím ojedinělý projekt tohoto charakteru byl uveden do provozu v únoru 2001 v Brně. Jedná se o nízkoprahové centrum pro mladé lidi ve věku 14-22 let, kteří sem mohou přicházet každý všední den od 15 do 21 hodin. Pro smysluplné využití volného času jim centrum nabízí kromě příjemného prostředí různé kulturní, hudební a zábavné programy, hry, sport, přednášky a besedy k aktuálním tématům, poradenství atd

Organizační struktura Armády Spásy v ČR k 31. 12. 2003

Ústředí Armády spásy - Petržilkova 2565/23, Praha 5

Národní velitel a statutární zástupce Major Pieter H. Dijkstra

Personální a ekonomické oddělení

Školící oddělení

Koordinace vězeňské péče

Organizační jednotky

Praha

Sbor a komunitní centrum, Praha 5, Lidická 18

Komunitní centrum, Praha 3, Biskupcova 36

Komunitní centrum Praha 6, Ciolkovského 858/8

Azylový dům Praha - Dům Bohuslava Bureše, Praha 7, Tusarova 60

Brno

Sbor a komunitní centrum, Brno, Staňkova 6

Komunitní centrum Dživipen, Brno, Kornerova 1

Nízkoprahové centrum mládeže Jonáš, Brno, Kubíčková 23

Azylový dům Josefa Korbela, Brno, Mlýnská 25

Ostrava

Sbor a komunitní centrum, Ostrava - Porubá, M. Majerové 1733

Komunitní centrum, Ostrava - Fifejdy, Gen. Píky 25

Komunitní centrum, Ostrava - Přívoz, Božkova 65

Dům pro seniory, Ostrava - Kunčičky, Holveckova 38

Azylový dům pro muže, Ostrava - M. Hory, U nových válcoven 9

Havířov

Sbor a komunitní centrum, Havířov, Mládežnická 10

Komunitní centrum, Havířov, Obránců míru 704

Azylový dům pro muže, Havířov, Na Spojce 2

Noclehárna, Havířov, Pod Svahem I

Dům pro matky s dětmi, Havířov, Dvořákova 21

Krnov

Sbor a komunitní centrum, Krnov, Opavská 26

Centrum sociální péče, Krnov, Čsl. armády 837bcd

Karlovy Vary

Komunitní centrum, Karlovy Vary, Jugoslávská 16

Azylový dům, Karlovy Vary, Nákladní 7

Přerov

Sbor a komunitní centrum, Přerov, 9. května 107

Komunitní centrum - klubovna, Přerov, Škodová 17, 19

Opava - Azylový dům, Opava, Nákladní 24

Šumperk - Centrum sociálních služeb, Šumperk, Vikýřovická 1495

Činnost armády spásy v České republice zajišťuje téměř 400 stálých pracovníků a více než 100 dobrovolníků.

Výdaje na činnost a poskytované služby v roce 2003 dosáhly 153 milionů Kč.

Emauzy ČR

Emauzy ČR, navazují na myšlenku a dílo francouzského kněze Henrio Antoine Grodnéze, známého pod jménem abbé Pierre. V zimě 1953-54, kdy zmrzlo ve Francii na devadesát bezdomovců, dal podnět k rozsáhlé kampani. S pomocí přátel zajišťoval bezdomovcům pokrývky, potraviny, jednoduchá obydlí. Usiloval o to, aby každý z lidí, žijících v jeho společenství, dokázal vzdorovat osudu vlastní prací, aby se snažil pomoci si sám. V prvopočátcích se obyvatelé Emauz zabývali především zpracováváním všech druhů odpadů do podoby nových věcí. Brzy se Emauzské hnutí začalo šířit do celého světa - v současné době existuje ve 38 zemích asi 360 emauzských domů. Posláním emauzského hnutí není hromadit majetek anebo sloužit pouze jako vývařovna a noclehárna pro ty nejubožejší. Emauzské hnutí stojí na myšlence být chudý, ale přitom pomáhat ještě chudším.

Po listopadových událostech roku 1989 zapustilo Emauzské hnutí kořeny i v Čechách. U jeho počátků byl tajně vysvěcený řecko-katolický biskup Fridolín Zahradník a jeho spolubratři a přátelé.

V České republice dnes fungují emauzské domy v Rychnově nad Kněžnou (kde je i hlavní sídlo celé organizace), v Praze, Mostě a Prachaticích. U jednotlivých střediskových domů se budují zemědělské farmy, dílny pro řemeslné práce (truhlárna, zámečnická dílna, pekárna a jiné), které poskytují pracovní příležitosti pro klienty. Rozvíjí se spolupráce s obdobnými organizacemi u nás i v zahraničí, s úřady práce, sociálními kurátory obecních a městských úřadů, ale také s duchovními různých křesťanských církví, neboť Emauzské hnutí u nás funguje na ekumenickém základě. Kromě pracovní příležitosti nabízí Emauzské domy svým klientům ubytování, stravu, ošacení, praní osobního prádla, základní lékařskou péči a pomoc sociálních pracovníků při řešení jejich krizové situace.

V současnosti spravuje občanské sdružení Emauzy ČR 19 objektů v osmi okresech České republiky. Jedná se o vlastní emauzské domy, sklady šatstva a nábytku, truhlářské a zámečnické dílny a zemědělské usedlosti, jejichž provoz významně přispívá ke zvýšení soběstačnosti sdružení a zároveň vytváří vhodné podmínky pro resocializaci klientů při společné práci. V jeho objektech je poskytováno ubytování, strava a zaměstnání dvěma stům klientů, z nichž téměř tři čtvrtiny tvoří lidé po výkonu trestu, zbytek jsou bezdomovci a pracovnítě těžce umístitelní lidé. Pro přijetí do emauzského domu jsou každému klientovi stanoveny tyto podmínky:

- zřeknutí se alkoholu a drog,
- ochota pracovat podle svých tělesných a duševních schopností
- vytváření přátelského společenství nahrazujícího rodinu.

Délka pobytu není pro klienty omezena, záleží jen na nich, kdy se rozhodnou odejít a postavit se na vlastní nohy. V případě opakovaných problémů s alkoholem, drogami nebo při porušení některé z podmínek se klient sám vyřazuje ze společenství, které je nucen opustit.

Sdružení azylových domů – S.A.D.

Vzniklo počátkem 90. let, kdy začaly vznikat první azylové domy zakládané různými institucemi (stát., obce, nestátní organizace) a ukazovala se potřeba koordinace a spolupráce. Členy tohoto sdružení jsou jednotlivé azylové domy z celé ČR. Z několika málo zakládajících členů vznikla organizace, která má dnes přes osmdesát členů. Jsou zde sdruženy azylové domy pro muže, pro ženy, pro matky s dětmi, seniory a domy na půli cesty. Zřizovateli těchto domů jsou vedle státu a obcí nestátní organizace jako Česká katolická charita, Diakonie ČCE, Armáda spásy, Naděje a další.

Do sdružení je přijat pouze ten dům, který splňuje kritéria kvality v oblasti poskytování sociálních služeb a má jasnou a ucelenou koncepci. To znamená, že azylový dům nemůže být pouze ubytovnou, kterou klienti jen prochází, ale musí mít program zaměřený na komplexní pomoc lidem bez domova. Způsoby této pomoci jsou dané specifikou oblastí, zřizovatelem, zaměstnanci, klientelou a v neposlední řadě i finančními možnostmi.

V čele S.A.D. stojí devítičlenný výbor, který je volený na čtyři roky. Zde jsou paritně zastoupeny základní typy azylových domů.

V rámci S.A.D. pracuje 9 odborných komisí - vzdělávací, legislativní, tiskovou, křesťanskou, mezinárodní, hospodářskou, komisi pro informatiku, domy na půli cesty a domy pro matky s dětmi. Od roku 1996 je S.A.D. členem mezinárodní organizace FEANTSA.

Sociální bydlení

Až donedávna platilo, že s rozpadem tradičních mezilidských vazeb, vynuceným změnami společenskými a ekonomickými podmínkami, recipročně posilovala úloha státu, který stále ve větší míře přebíral funkce, které dříve plnila rodina a obec.

O míře „sociální“ rozhodovalo spíše, jak byl stát bohatý, než k jaké ideologii se hlásil. Společným jmenovatelem bylo úsilí mocenských elit o stabilitu systému. Dnes jsme svědky procesu postupného oslabování státu a jeho možností ovlivnit další vývoj, zejména v ekonomické oblasti. Reálná moc se tak nezadržitelně přesouvá z rukou volených politiků do kanceláří nadnárodních kapitálových společností, nad kterými neexistuje účinná demokratická kontrola. Globalizace umožňuje tomuto nadnárodnímu kapitálu nevázat se už na jednotlivé státy a libovolně přesouvat výrobu a trhy za levnější pracovní silou a méně omezujícím zákonodárstvím. Politické reprezentace bez ohledu na ideologickou orientaci mu vycházejí vstříc více či méně kamuflovanou demontáží sociálního státu. Skutečností, na kterou si pomalu zvykáme, je odepsání určitých skupin obyvatel, kteří pro mocenské činitele přestaly

být zajímaví jako výrobci a konzumenti a posléze v důsledku jejich rezignace a apatie i jako voliči.

Škrty sociálních výdajů státu postihují v neposlední řadě oblast bydlení. Konkrétně v České republice se dostupnost a udržitelnost vlastního bydlení stává pro stále více lidí závažným problémem. Množí se případy těch, kdo tento boj prohráli. Po roce 1989 prakticky ustala státní výstavba bytů a zanikla kategorie podnikových bytů. Soukromá výstavba v průběhu devadesátých let nestačila pokrývat přirozený úbytek bytů (dožití, přeměny na nebytové prostory). Stát v podstatě rezignoval na aktivní politiku podpory bydlení. Mnohé místní samosprávy se začaly chovat spíše jako podnikatelské subjekty a nikoli jako reprezentanti občanů. Podle šetření provedeného Socioklubem na zadání Ministerstva práce a sociálních věcí přišlo v tomto období o byty na sto dvacet tisíc lidí. Část skončila v různých azylových ubytovnách, někteří skončili na ulicích jako bezdomovci. V případech, kdy šlo o Rómy, několik tisíc emigrovalo, ostatní našli útočiště u příbuzných i za cenu přeplněnosti bytů v míře několikanásobně překračující to, co je považováno za běžný standard. V posledních šesti letech se tento proces urychlil. Přesná čísla nejsou k dispozici, lze ale odhadovat, že počet takto postižených se přinejmenším zdvojnásobil. Podle posledního výzkumu zadaného MPSV dramaticky přibýlo ghatt zřizovaných obcemi. Přibýlo lidí, kteří propadli veškerými „záchrannými sociálními sítěmi“. Běžná je praxe, že celé rodiny jsou nejdříve vytěsněny z bytů do ubytoven a odtud pak bez náhrady na ulici. „Péče“ sociálních pracovníků pak spočívá v odebrání dětí a jejich umístění do domovů. Rodiče mají možnost ucházet se (nikoli společně, ale jako jednotlivci) o lůžko někde v azylové ubytovně. Zdaleka se nejedná už jen o romské rodiny. Lze důvodně předpokládat, že s deregulací nájemného bude takovýchto případů dramaticky přibývat.

Abychom však státu nekřivdili, že nic nedělá podporu bydlení. Je tu státní podpora stavebního spoření - pravda nedávno silně zredukovaná. Má to však háček. Ti, jejichž příjmy se pohybují okolo životního minima, nemají prakticky šanci něco spořit, spíše jen upadají do dluhů. Je tu též možnost přímo čerpat příspěvek na bydlení. Ten, kdo se ale z nájemníka stal pouhým ubytovaným (často jen pouhým administrativním trikem), už na příspěvek nemá nárok, i když ubytovací poplatky jsou výrazně vyšší než nájemné, zatím ještě stále regulované. No a pak je tu to, co se nejvíce podobá známé sociální výstavbě. Možnost žádat ministerstvo pro místní rozvoj o částečné pokrytí nákladů na zřízení sociálních bytů - maximálně v řádu několika stovek tisíc na jednu bytovou jednotku, což pokryje zpravidla mnohem méně jak polovinu celkových nákladů. Čerpat z tohoto fondu mohou ovšem jenom obce.

Je pravda, že obce tyto prostředky rády a v hojné míře využívají, sotvakdy jsou ale směřovány k těm nejpotřebnějším. Běžné jsou případy, kdy byty postavené jako sociální jsou přidělovány městským úředníkům a strážníkům, či rovnou využívány komerčně, např. nabízeny tzv. „obálkovou metodou“ - kdo dá víc, ten byt dostane.

Sociální bydlení je věc veřejná. Dostává se však často na program politických stran až tehdy, když se jejich představitelé cítí ohroženi lidmi, kteří jsou v nouzi a nemají kde být. Jednou ze základních potřeb člověka je mít svoje místo, prostor, který mám já a moje rodina, moji blízcí, místo, kde si mohu vytvářet vztahy s původně neznámými lidmi, kteří mne mají či nemají rádi, s nimiž sdílím svůj osud v dobrém i zlém. To platí pro bohaté i chudé. Úspěšní a bohatí mají prostředky svou ideu realizovat, chudí a neúspěšní jsou odkázáni na sebe a potom na podporu společnosti.

Sociální bydlení vytváří místo pro život lidí, kteří ho nikdy neměli, ztratili nebo nemají finanční prostředky, aby si nový domov našli. Jeho potřeba je ovlivněna politikou tehdy, když rozhodující činitelé zjistí, že lidé, kteří místo pro svůj život nemají, ohrožují většinovou

společnost, a tím je v jejich pozicích. Každý prozíravý politik, člověk angažovaný ve věcech veřejných, prakticky se zabývajícím dennodenními záležitostmi a myslícím dopředu, by měl myslet na to, jak a za jakých podmínek lidé bydlí. Vedle jídla je bydlení nejen základní nutností, ale podmínkou k přežití.

Neschopnost politiků předvídat sociální problém a řešit krizové situace se projevila mnohokrát a v různých situacích. Krizové situace řešili tehdy, když byla aktuálně ohrožena stabilita politického řádu. Předvídaní problému bylo možné až při jisté stabilitě státu. Obojí je možno ilustrovat. Po první světové válce se do Vídně, po staletí středu jedné z největších říší Evropy, nahrnuly desetitisíce lidí z venkova, kteří přišli o domov. Matky s dětmi napřed seděly na nádraží a potom se i hlučně domáhaly pomoci nového státu. Oprávněně ji očekávaly. Stát, který je v prohrané válce připravil o živitele, k nim měl povinnost. Vídeň předtím zažila sociální bouře, při nichž svou roli hráli i bývalí vojáci poražené mocnosti, nejen z Rakouska.

Na začátku 20. let pak vznikla myšlenka sociálních bytů. Pro mladé architekty bylo prestižní záležitostí projektovat domy s byty pro příjmově slabé lidi na důstojné, civilizačně přijatelné úrovni. Domy byly stavěny s podporou státu a města. Jejich kvalitu potvrzuje, že dodnes stojí a jsou obývané. Mimo jiné přitahují pozornost i z estetických důvodů.

V Anglii, která žije z tradice stabilní společnosti a dlouhodobě umí předvídat sociální problémy, vznikal v padesátých letech 20. století projekt sociálního bydlení pro lidi nižších příjmových kategorií ve velkých městech. Koncept sociálního bydlení odolal i razantnímu ekonomickému nájezdu v éře Margaret Thatcherové prostě proto, že slušná anglická společnost se bez něj neobejde. V Londýně šlo o Angličany stěhující se za prací a stále více také o přistěhovalce. V Londýně stojí sociální byty na architektonicky vynikající úrovni.

Ani v Československé republice po první světové válce nebylo sociální bydlení financované městem a nadačními fondy neznámé. Domy Alice Masarykové stojí dodnes. Sociální bydlení nefinancovaly pouze obce. Podnikatelé, kteří potřebovali pracovní sílu pro své rozvíjející se firmy, museli lidem nabídnout víc než jen práci. Elegantní Baťovo zlínské sídliště s ubytováním pro mladé muže a ženy, kteří přicházeli za vzděláním a prací z chudého moravského a českého venkova, je toho dodnes dokladem. Svým architektonickým stylem vypovídají o způsobu života, pro který byly navrženy, a zejména o zájmu o život jejich uživatelů. Tento typ architektury pro nemajetné se stal vzorem i pro další města. Každá obec má své nebydlící. Jsou součástí jejího života a organismu. Nezbaví se jich tím, že je odkládá. Musí se s nimi vyrovnat. Musí se naučit s nimi žít. Konečně od toho má obec své politiky, aby hledali řešení přijatelná a důstojná pro všechny občany.